

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра економічної теорії і суспільних наук

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

плани семінарських занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Молодший бакалавр» початкового рівня (короткий цикл) спеціальності 071 «Облік і оподаткування» денної форми навчання

МИКОЛАЇВ
2021

УДК 338.2

П 50

Друкується за рішенням науково-методичної ради Миколаївського національного аграрного університету від 17 травня 2021р., протокол № 11

Укладач:

Довгаль О.В. – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

Зелінська Г.О. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри прикладної економіки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Біліченко О.С. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету.

© Миколаївський національний аграрний університет, 2021

© Довгаль О.В., 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	5
1. ТЕМИ ТА ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	7
МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ.....	7
Тема 1. Предмет і метод політичної економії.....	7
Тема 2. Виробництво матеріальних благ і послуг. Продукт і характер праці	8
Тема 3. Економічні потреби та інтереси.....	10
Тема 4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закон її розвитку.....	11
МОДУЛЬ 2. ВИРОБНИЦТВО ТА МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ.....	14
Тема 5. Форми організації суспільного виробництва. Товар і гроші.....	14
Тема 6. Капітал: процес виробництва і накопичення. Наймана праця і заробітна плата.....	16
Тема 7. Витрати виробництва і прибуток.....	19
Тема 8. Ринок, його сутність і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення.....	23
МОДУЛЬ 3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІКРОЕКОНОМІКИ.....	31
Тема 9. Домогосподарство в системі економічних відносин.....	31
Тема 10. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток.....	34
Тема 11. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу.....	38
МОДУЛЬ 4. ОСНОВИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ.....	43
Тема 12. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми.....	43
Тема 13. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою.....	46
Тема 14. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції.....	49
МОДУЛЬ 5. ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	54
Тема 15. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.....	54
Теми 16. Сутність і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин.....	57

Теми 17 . Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України.....	61
2. Методичні рекомендації щодо написання здобувачами рефератів.....	63
3. Орієнтовні питання для підготовки до екзамену.....	65
4. Поточний і підсумковий контроль.....	67
5. Перелік рекомендованих літературних джерел та законодавчо-нормативних актів	70
Додаток А. Зразок оформлення титульної сторінки реферату.....	72

ВСТУП

Політична економія досліджує економічну анатомію суспільства, формулює її категорії, розкриває закони функціонування і розвитку економічних відносин. Будучи суспільною дисципліною системного типу, вона особливу увагу приділяє вивченню характеру і соціального змісту зв'язків, в які вступають люди в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання суспільно корисних благ, висвітлює місце соціально-економічного статусу окремої людини, соціальних груп і класів.

Вища економічна освіта покликана формувати у майбутнього спеціаліста економічне мислення на основі глибокого розуміння явищ і зв'язків у економічній системі суспільства, а також чинників, що їх визначають, засобів і методів розв'язання поточних і стратегічних економічних проблем.

Пізнавальний процес спрямований на отримання ґрунтовних знань про економічну систему, методи та інструментарії її вивчення, на засвоєння первинних навичок раціональної економічної поведінки. Об'єктивні умови переходу українського суспільства до принципово нової суспільно-економічної формації обумовлюють необхідність створення раціональної організації виробництва й управління, що неможливо без належного рівня економічних знань.

Програма курсу «Політична економія» орієнтує здобувачів вищої освіти на засвоєння методології пізнання економічних явищ і процесів, системне вивчення законів, закономірностей, рушійних сил суспільного виробництва, розуміння суттєвих рис і форм існування економічних відносин.

Види занять з дисципліни: лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота.

Метою вивчення дисципліни є формування у майбутніх спеціалістів системи економічних знань, що базується на ґрунтовному осмисленні економічних категорій і законів, з урахуванням досягнень вітчизняної і світової економічної думки.

У результаті вивчення курсу здобувач вищої освіти повинен:

- *знати* загальні основи суспільного розвитку, товарного виробництва і ринкової економіки, особливості економіки перехідного періоду, сутність, структуру і суперечності розвитку світової економіки;

- *вміти* розглядати економічні процеси цілісно у взаємозв'язку з соціально-культурними чинниками розвитку, аналізувати складні

процеси і явища економічного життя, застосовувати механізм господарювання, конкретні способи фінансового регулювання економіки.

Методичні рекомендації з курсу «Політична економія» складені для здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей. Вони містять теми та плани практичних занять, теми рефератів та вимоги до їх оформлення, питання для підготовки до екзамену. Наведені завдання сприятимуть засвоєнню здобувачами вищої освіти різноманітного теоретичного матеріалу, розуміння економічних явищ і процесів, вивчення економічних законів, закономірностей, рушійних сил суспільного виробництва, суттєвих рис і форм економічних відносин.

1. ТЕМИ ТА ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Тема 1. Предмет і метод політичної економії

План:

1. Історія виникнення і розвитку політичної економії. Основні школи і течії економічної думки.
2. Предмет політичної економії.
3. Мета і функції політичної економії.
4. Основні методи дослідження соціально-економічних процесів.

Термінологічний словник ключових понять

Економічна категорія – наукове поняття, яке характеризує окремі сторони економічного явища.

Економічний закон – суттєві, стійкі причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності даного економічного процесу.

Метод пізнання – спосіб, шлях дослідження.

Нормативна політична економія – спирається на оцінки судження людей стосовно того, якою має бути економічна система суспільства.

Позитивна політична економія – має справу з фактами об'єктивної дійсності та уникає суб'єктивних оцінних суджень.

Предмет політичної економії – економічні відносини, що складаються між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання благ з метою задоволення зростаючих потреб в умовах обмеженості ресурсів.

Теми рефератів

1. Розвиток економічної думки у наукових працях українських та російських вчених.
2. Лауреати Нобелівської премії з економіки родом з України. Їх найважливіші теоретичні здобутки.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Що означає термін політична економія, ким і коли він був введений?

2. Назвати основні етапи розвитку політичної економії.
3. Яке місце посідає політична економія у системі економічних наук?
4. Дати визначення предмету політичної економії.
5. Які функції виконує політична економія?
6. У чому полягають особливості економічних законів?
7. У чому полягають відмінності нормативного та позитивного економічного аналізу.
8. Назвати основні методи політичної економії.

Контрольні питання

1. Коли і ким було запропоновано замінити назву «політична економія» на «економікс», які аргументи були наведені для даного перейменування?
2. Чим можна пояснити зміну поглядів на сутність економічних явищ та основні проблеми економіки у представників різних теоретичних напрямків економічної теорії?
3. Які завдання повинна виконувати економічна теорія на сучасному етапі розвитку економічної системи?

Тема 2. Виробництво матеріальних благ і послуг.

Продукт і характер праці

План:

1. Виробництво та його основні фактори .
2. Продуктивні сили суспільства.
3. Продукт виробництва і його форми.
4. Ефективність суспільного виробництва.

Термінологічний словник ключових понять

Виробництво – цілеспрямований, осмислений процес створення людьми у взаємодії з іншими виробничими факторами різноманітних благ, необхідних для забезпечення життєдіяльності, добробуту і розвитку всього суспільства.

Виробничий потенціал суспільства – сукупність виробничих ресурсів (факторів виробництва), з урахуванням їх обсягу, структури, технічного рівня та якості за умови повного використання робочої сили і підприємницького ресурсу.

Відтворення – постійно повторювальний процес виробництва економічних благ.

Засоби виробництва – створені людиною в процесі виробництва засоби праці та предмети праці.

Здатність до підприємницької діяльності – це новаторська, ініціативна діяльність людей по прийняттю рішень з приводу пошуку найоптимальнішого із варіантів рішення з метою отримання прибутку.

Земля, чи, більш широко, природні ресурси, – дар природи для виробничих процесів.

Крива виробничих можливостей (КВМ) показує всі можливі комбінації виробництва двох благ із даної кількості ресурсу при даній продуктивності.

Межа виробничих можливостей національної економіки – максимальний обсяг продукції, що її може виробити економіка за даного рівня технологічного розвитку і наявних факторів виробництва.

Підприємницька здібність – особливий вид людського хисту, представленого діяльністю з координації і комбінування всіх інших факторів виробництва.

Продукція виробництва – вироблені матеріальні блага і послуги, які є корисними для забезпечення потреб суспільства.

«Рідкість ресурсів» – нестача (обмеженість) землі, засобів виробництва, робочої сили і підприємницьких здібностей для задоволення безмежних матеріальних потреб людей.

Робоча сила – сукупність фізичних і розумових здібностей людини, її здатність до праці.

Теми рефератів

1. Розвиток нематеріальної сфери та її роль у суспільному відтворенні.
2. Напрямки вдосконалення суспільного відтворення в процесі реформи економіки України.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягає економічна суть факторів виробництва?
2. Які критерії використовують при виборі оптимального варіанту використання обмежених ресурсів?
3. Що показує крива виробничих можливостей?

Контрольні питання

1. У чому виявляється суспільний характер сучасного процесу виробництва?
2. Чим обумовлено випуклий характер кривої виробничих можливостей, чи може крива бути прямою і за яких обставин?

Тема 3. Економічні потреби та інтереси

План:

1. Сутність потреб та їх класифікація.
2. Економічна діяльність і її стадії.
3. Економічні ресурси. Виробничі можливості і проблема вибору.
4. Економічні інтереси, їх узгодження і реалізація.

Термінологічний словник ключових понять

Дійсні потреби – ті, які в основному відповідають рівню розвитку виробництва відповідних благ і можуть бути задоволені.

Економічний інтерес – реальний, зумовлений економічними відносинами власності та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій людей щодо задоволення потреб.

Економічні потреби – частина потреб людини, для задоволення яких люди вступають в економічні відносини.

Закон зростання потреб – загальна тенденція до кількісного та якісного розширення людських потреб.

Платоспроможні потреби – ті, які людина може задовольнити відповідно до власних доходів і рівня цін.

Потреба – нужда, бажання мати що-небудь.

Теми рефератів

1. Роль закону зростання потреб у розвитку людини, виробництва, людської цивілізації.
2. Економічні суперечності як джерело соціально-економічного прогресу.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Класифікація потреб.
2. Піраміда Маслоу.
3. Що таке економічний інтерес і як він пов'язаний із потребами?

Контрольні питання

1. Яку роль відіграють потреби у розвитку людської цивілізації?
2. Суперечності та узгодження економічних інтересів.

Тема 4. Соціально-економічний устрій суспільства. Економічна система та закон її розвитку

План:

1. Сутність і структурні елементи економічної системи суспільства. Формаційний і цивілізаційний підходи.
2. Суспільне виробництво та його фактори.
3. Економічні закони і категорії. Пізнання і використання економічних законів.

Термінологічний словник ключових понять

Відносини власності – соціально-економічні відносини, що виявляють себе через володіння та відчуження.

Володіння – юридично закріплене за певною особою право власності на певний об'єкт.

Відчуження – перехід прав власності від однієї особи до іншої.

Економічна система – конкретна історична сукупність економічних відносин, що відповідає системі продуктивних сил і взаємодіє з нею, розвивається на основі дії як об'єктивних економічних законів, так і суб'єктивних факторів.

Економічна формація – спосіб виробництва як єдність і взаємодія продуктивних сил і даного типу суспільно-виробничих відносин.

Економічні відносини – відносини і зв'язки між людьми, що виникають у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Експлуататорська власність – це такий тип відносин, за яких стає можливим власниками засобів виробництва привласнювати результати праці інших.

Загальний економічний закон відповідності – відповідність усіх структурних елементів економічних відносин за своїми якісними параметрами рівню розвитку і характеру продуктивних сил.

Об'єкти власності – майно чи результати праці, з приводу яких виникають відносини власності.

Право власності – юридична форма прояву відносин власності, що реалізується в трьох атрибутах: право володіння, право розпорядження, право користування.

Приватна власність – такий вид власності, при якому всі три функції права власності належать окремій приватній особі.

Продуктивні сили – система факторів виробництва, яка забезпечує перетворення речовини природи, відповідно до потреб людей створює матеріальні та духовні блага і визначає зростання продуктивності суспільної праці.

Продуктивність праці – ефективність, плідність праці людського фактора як основної продуктивної сили.

Спосіб виробництва – єдність і взаємодія продуктивних сил, що перебувають на певному рівні розвитку, і даного типу виробничих відносин.

Суб'єкти власності – фізичні чи юридичні особи, які вступають у відносини власності.

Суспільна власність – вид власності, майно і нерухомість, які належать групі осіб (громаді) або державі.

Технологічний спосіб виробництва – поєднання знарядь праці з матеріалами, технологією, енергією, інформацією та організацією виробництва.

Трудова власність – означає, що майно, яким володіє власник, є результатом його особистої праці чи праці членів його сім'ї.

Теми рефератів

1. Джерела інвестування в трансформаційній економіці.
2. Економічний устрій: сутність і місце в економічній системі.
3. Реформування відносин власності в Україні.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Назвіть структурні елементи економічної системи.
2. Як взаємодіють елементи економічної системи?
3. Які критерії лежать в основі класифікації економічної еволюції у різних теоретичних концепціях?
4. Пояснити, як реалізується економічний зміст і юридична форма відносин власності.
5. Історичний характер систем і форм власності.

Контрольні питання

1. Чи можливий розвиток економічної еволюції суспільства при постійному розвитку елементів економічної системи?
2. Які фактори формують господарський механізм і чим зумовлено його відносну статичність?
3. Чим ви можете пояснити популярність технократичного і цивілізаційного підходів у сучасних наукових поглядах на проблему періодизації економічної цивілізації?
4. Чим можна пояснити існування такого різномайття форм та типів власності?

МОДУЛЬ 2. ВИРОБНИЦТВО ТА МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ

Тема 5. Форми організації суспільного виробництва.

Товар і гроші

План:

1. Основні форми організації суспільного виробництва. Еволюція товарного виробництва.
2. Товар і його властивості
3. Сутність і функції грошей
4. Закон вартості як закон розвитку товарного виробництва

Термінологічний словник ключових понять

Вартість товару – суспільно необхідні витрати на виробництво даного блага.

Гранична корисність – додаткова корисність (задоволення), одержувана людиною з однієї додаткової одиниці конкретної продукції. Гранична корисність продукту по мірі збільшення його споживання поступово скорочується. Дану залежність прийнято називати законом спадної граничної корисності.

Закон вартості – це закон, що є регулятором товарного виробництва. За цим законом обмінюються товари – еквіваленти за суспільно необхідними витратами виробництва.

Корисність товару – суб'єктивно-психологічна оцінка споживачем рівня задоволення від споживання даного блага (емоційний аспект, є індивідуальним для кожного споживача).

Мінова вартість – здатність товару обмінюватися в певних пропорціях один до одного.

Натуральне господарство – така форма організації виробництва, за якої блага виготовляються для споживання у самому господарстві.

Споживча вартість – здатність товару задовольняти певні потреби споживача.

Товар – це економічне благо, що вироблене для продажу, обміну.

Товарне господарство – така форма організації виробництва, за якої блага виготовляються для продажу, обміну.

Ціна – це певна кількість грошей, яку сплачують за товар (неокласична школа).

Ціна товару – ціна є грошовим вираженням вартості (класична школа);

Функції закону вартості:

- *є регулятором виробництва:* визначає скільки чого де і коли виробляти;
- *стимулююча:* змушує товаровиробників підвищувати продуктивність виробництва;
- *диференціює товаровиробників:* розмежовує їх за ступенем доходів, а потім і за соціальними групами.

Теми рефератів

1. Соціально-економічні передумови виникнення маржинальної концепції теорії цінності товару.
2. Місце та роль закону вартості у ринковій економіці.
3. Історичні етапи розвитку капіталістичного товарного господарства.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Відмінності натурального та товарного виробництва.
2. Причини існування та характерні риси натурального господарства.
3. Проста форма товарного виробництва.
4. Розвинена (капіталістична) форма товарного виробництва.
5. Сутність товару та його властивості.
6. Як впливає на вартість товару зміна продуктивності та інтенсивності праці?
7. Назвіть механізми, які забезпечують закону вартості виконання його функцій.

Контрольні питання

1. Поясніть, у чому полягає сутнісна відмінність економічних категорій «споживча вартість» і «корисність»?
2. Чому гранична корисність має спадний характер і чи можете ви назвати приклади споживання благ, де ця залежність не діє?
3. Відомо, що зростання продуктивності праці зменшує вартість одиниці товару, а, відповідно, у кінцевому підсумку і ціну.

Тоді чим можна пояснити прагнення виробників підвищувати продуктивність праці на власних підприємствах?

4. У чому полягають причини існування різних теорій цінності товару?

Тема 6. Капітал: процес виробництва і накопичення. Наймана праця і заробітна плата

План:

1. Соціально-економічний зміст поняття «капітал».
2. Відтворення і нагромадження капіталу.
3. Наймана праця. Власність на робочу силу та її вартість.
4. Вартість робочої сили. Заробітна плата, її форми і функції.

Термінологічний словник ключових понять

Амортизація – поступове перенесення вартості основного капіталу на виготовлену продукцію, поступове цільове нагромадження коштів і подальше використання їх для оновлення зношеного основного капіталу.

Вартість додаткова – вартість, створена працівником понад вартість його робочої сили і безкоштовно привласнена власником засобів виробництва; це приріст авансованої вартості, яка матеріалізована у вартості продукту, що вироблена (m).

Вартість товару робочої сили – сума вартості матеріальних і духовних благ, які необхідні для нормального відтворення робочої сили робітника і його сім'ї.

Заробітна плата – це грошовий вираз вартості і ціни робочої сили, який виплачується працівникові за виконану роботу або надані послуги і спрямований на мотивацію досягнення бажаного рівня продуктивності праці. Об'єктивно необхідний для відтворення робочої сили та ефективного функціонування виробництва обсяг вираженої в грошовій формі основної частини життєвих засобів, що відповідає досягнутому рівневі розвитку продуктивних сил і зростає пропорційно підвищенню ефективності праці трудящих.

Змінний капітал (v) (марксистський підхід) – це вартість, що в процесі свого використання змінює вартість, збільшує її. До її складу входить вартість робочої сили.

Капітал – сукупність матеріальних та грошових засобів, а також інтелектуальних здобутків, використовуваних у процесі виробництва та інших сферах діяльності з метою отримання прибутку. У більш

вужькому значенні – активи фірми (підприємства) за мінусом її зобов'язань (заборгованості).

Капітал оборотний – частина промислового капіталу, яка повністю споживається протягом одного виробничого циклу, а відповідно, повністю переносить свою вартість на вироблену продукцію і повертається фірмі у грошовій формі після кожного кругообігу.

Капітал основний – частина промислового капіталу, яка зберігає свою натурально-речову форму протягом багатьох виробничих циклів, поступово зношується і частинами у міру зносу переносить свою вартість на готову продукцію, повертається фірмі у грошовій формі частинами після реалізації виробленої продукції.

Мінімальний рівень заробітної плати – встановлена державою мінімальна величина оплати праці, розрахована на основі прожиткового мінімуму, рівня оподаткування доходів працівників, міжгалузевих співвідношень в оплаті праці, умов і розмірів оплати праці в бюджетних установах тощо. Оплата простої некваліфікованої праці.

Моральне зношування основних фондів — це передчасне (до закінчення строку фізичної служби) обезцінення основних фондів, викликане або здешевленням відтворення основних фондів (моральне зношування першого роду) або використанням більш продуктивних засобів праці (моральне зношування другого роду).

Нагромадження – використання частини прибутку на збільшення основного і оборотного капіталу для розширення масштабів виробництва.

Норма додаткової вартості – ступінь експлуатації, відношення маси додаткової вартості до величини змінного капіталу.

Номінальна заробітна плата – сума грошей, яку отримує працівник за виконану роботу.

Норма амортизації – встановлений у законодавчому порядку річний відсоток заміщення вартості зношеної частини основного капіталу; встановлюється до балансової (первісної) вартості основного капіталу.

Норма нагромадження – відношення коштів, що спрямовуються на нагромадження, до всього додаткового продукту.

Норма прибутку – відношення прибутку до вкладеного капіталу, виражене у відсотках.

Оборот капіталу – процес постійного відновлення руху капіталу, в результаті якого вся величина авансованих грошових коштів повністю повертається до своєї вихідної форми.

Органічна будова капіталу – відображає у вартісному вигляді, скільки засобів виробництва приводиться в рух одним працівником. Відношення вартості постійного до вартості перемінного капіталу.

Погодинна оплата праці — форма заробітної плати, при якій заробіток працівника визначається залежно від відпрацьованого ним часу і рівня кваліфікації.

Постійний капітал (марксистський підхід) – це вартість, що в процесі свого використання не змінює вартості, а лише переносить її на новостворений продукт. До його складу включають вартість засобів виробництва.

Продукт додатковий – надлишок над необхідним продуктом.

Продукт необхідний – частина чистого продукту, що необхідна для належного відтворення робочої сили трудящих, зайнятих продуктивною працею. На його основі формується фонд особистого споживання, або так званий фонд життєвих засобів.

Реальна заробітна плата – кількість товарів та послуг, які робітник може купити на свою заробітну плату. На реальну заробітну плату впливають: рівень цін та тарифів, ставки податків.

Робоча сила – здатність людини до праці, або сукупність її фізичних і розумових здібностей, що використовуються в процесі створення матеріальних і духовних благ.

Споживча вартість товару робочої сили – її здатність створювати додаткову вартість.

Тарифна система – система регулювання оплати праці залежно від складності виконуваних робіт, інтенсивності та умов праці.

Тарифна сітка – це сукупність кваліфікаційних розрядів та відповідних їм тарифних коефіцієнтів.

Тарифна ставка – розмір оплати праці працівників за одиницю робочого часу при певному тарифному розряді.

Фізичне зношування – це втрата основними фондами своїх споживчих властивостей, внаслідок чого вони перестають задовольняти вимогам, які до них ставляться.

Фонд накопичення – частина доходу, яка використовується для розширеного відтворення.

Теми рефератів

1. Теорії заробітної плати.

2. Прожитковий мінімум: сутність, види, критерії визначення.
3. Теорії сутності капіталу.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Назвіть відомі вам способи збагачення і дайте їм аналіз.
2. Чим обумовлено здатність робочої сили до створення додаткової вартості?
3. Що визначає вартість робочої сили, і які фактори впливають на її величину?
4. Назвіть чинники, що визначають рівень заробітної плати.
5. Дайте визначення норми додаткової вартості і назвіть чинники, що підвищують її.
6. Що таке прибуток, маса та норма прибутку і яким чином прибуток пов'язаний з додатковою вартістю у марксистській теорії капіталу?
7. Назвіть стадії кругообороту капіталу. Дайте визначення обороту капіталу.
8. Що входить до складу основного та оборотного капіталу і які їх функціональні характеристики?
9. Види зношення основного капіталу, амортизація. Методи амортизації.
10. Чому і як формується середній прибуток? Чи всі підприємства беруть участь у формуванні середнього прибутку?

Контрольні питання

1. Чим обумовлена зміна форм привласнення додаткової вартості?
2. Дайте характеристику основних теорій капіталу і чим можна пояснити розбіжності у поглядах на походження капіталу?
3. Назвіть соціальні та економічні функції прибутку.
4. Як науково-технічний розвиток впливає на методи амортизаційної політики і як це відбивається на прибутковості капіталу?
5. Чому спостерігається тенденція до зниження середньої норми прибутку і які фактори цьому протидіють?

Тема 7. Витрати виробництва і прибуток

План:

1. Виробничі фонди підприємства та їх кругообіг.

2. Витрати виробництва. Собівартість продукції.
3. Прибуток, його норма і фактори підвищення.

Термінологічний словник ключових понять

Альтернативні витрати (вартість) – це витрати, що є наслідком альтернативного використання даного ресурсу; вартість втрачених можливостей, втрачений дохід від альтернативного використання даних ресурсів.

Бухгалтерський прибуток – це весь прибуток, що отримала фірма в грошовій формі, розраховується як різниця між валовим доходом і валовими витратами.

Бухгалтерські витрати – виражені в грошовій формі поточні витрати фірми на виробництво і реалізацію продукції.

Валовий дохід підприємства – маса вироблених матеріальних і реалізованих благ і послуг у грошовому виразі за певний період (місяць, квартал, рік і т.д.).

Валовий прибуток – частина валового доходу підприємства, яка залишається в нього після відрахування усіх обов'язкових платежів.

Валові витрати підприємства (ТС) – сума постійних та змінних витрат.

Витрати виробництва – затрати фірм на виплату заробітної плати найманим працівникам, придбання сировини і матеріалів, палива та енергії, амортизацію основного капіталу тощо.

Внутрішні витрати – це витрати на виробництво із власних ресурсів підприємства. При розрахунку внутрішніх витрат підраховують можливий дохід на власні ресурси при альтернативному їх використанні за мінімального ступеня ризику: для праці це буде заробітна плата за даною спеціальністю по найму; для капіталу – відсоток по депозиту; для землі – рента.

Граничний дохід підприємства (MR) – це приріст валового доходу з приростом обсягів виробництва на одиницю.

Граничні витрати (MC) – це приріст валових витрат з приростом обсягів виробництва на одиницю.

Економічний прибуток – це надлишок бухгалтерського прибутку над нормальним, розраховується як різниця між валовим доходом і економічними витратами.

Економічні витрати – це всі витрати, що несе підприємство, які включають зовнішні та внутрішні витрати.

Закон спадної віддачі – продукт кожної додаткової одиниці фактора виробництва зменшується, якщо інші фактори залишаються сталими.

Змінні витрати (VC) – витрати, що змінюються разом із зміною обсягу виробництва продукції, включають витрати на сировину, матеріали, заробітну плату найманих робітників; поділяються на пропорційні та непропорційні.

Зовнішні витрати – це витрати підприємства в грошовій формі.

«Золоте правило бізнесу» (правило рівноваги виробника) – підприємство повинне забезпечувати такий обсяг виробництва, при якому його граничні витрати дорівнюють граничному доходу: $MC = MR$.

Мінімізація витрат виробництва – підприємство повинне виробляти такий обсяг виробництва, при якому його граничні витрати дорівнюють середньо валовим витратам: $MC = ATC$.

Нормальний прибуток – це такий мінімальний розмір прибутку, що здатен утримувати підприємство в даній сфері діяльності. Фактично він дорівнює внутрішнім витратам.

Постійні витрати (FC) – витрати підприємства, які безпосередньо не залежать від обсягу виробництва продукції в певних межах; до них належать видатки на управління, страхування, охорону підприємства, утримання і експлуатацію обладнання, будівель і споруд тощо.

Бухгалтерський прибуток – різниця між виручкою фірми від реалізації продукції і грошовими (реально оплаченими) витратами фірми на її виробництво і реалізацію.

Рентабельність – узагальнюючий показник економічної ефективності виробництва, що характеризує співвідношення між результатами виробничо-господарської діяльності і затратами на виробництво продукції, тобто показує дохідність, прибутковість.

Рентабельність виробництва – показник, що характеризує ефективність використання виробничих фондів і визначається як відношення балансового прибутку до середньорічної вартості основних виробничих фондів і нормованих оборотних коштів.

Середні витрати – це витрати на одиницю продукції. Розраховують середньо - перемінні (AVC), середньо - постійні (AFC), середньо - валові (ATC).

Середній дохід підприємства (AR) – це дохід на одиницю продукції.

Чистий прибуток – це прибуток, що поступає в розпорядження підприємства після сплати податку на прибуток та інших обов’язкових платежів; використовується для формування фондів нагромадження і споживання підприємства.

Теми рефератів

1. Альтернативна вартість і її місце у сучасній економічній теорії.
2. Теорії витрат виробництва класичної та неокласичної економічної теорії.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Сутність витрат виробництва.
2. Чим відрізняються витрати суспільства і підприємства?
3. У чому суть економічних витрат і як вони розраховуються?
4. Дайте визначення внутрішніх та зовнішніх витрат виробництва.
5. Визначення та структура бухгалтерських витрат виробництва.
6. Граничні витрати: визначення та формула.
7. Середні витрати виробництва: визначення, формула, графіки та їх залежність з граничними витратами.
8. Назвіть правило мінімізації витрат виробництва.
9. Дохід підприємства, структура та чинники, що впливають на його величину.
10. У чому суть «золотого правила бізнесу»?
11. Прибуток підприємства: сутність, структура, функції.
12. Дайте визначення категорій «нормальний» та «економічний прибуток» і як вони розраховуються?
13. Ефективність діяльності підприємства та показники, що її ілюструють.

Контрольні питання

1. Чим зумовлена необхідність врахування суспільних витрат виробництва і чи можлива їх абсолютна рівність?
2. За яких умов граничні витрати за будь-яких обсягів виробництва будуть рівні середнім змінним витратам?
3. Яке значення для суб’єктів економічної діяльності має теорія витрат виробництва?

4. Без якого прибутку може здійснювати свою діяльність підприємство у короткостроковому та довгостроковому періодах?

Тема 8. Ринок, його сутність і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення

План:

1. Сутність та функції ринку. Суб'єкти й об'єкти ринкових відносин.
2. Інфраструктура як умова функціонування ринку. Основні елементи інфраструктури ринку.
3. Ринковий механізм і його елементи
4. Роль конкуренції в ринковій економіці.
5. Загальна характеристика моделей ринку.
6. Економічні наслідки монополії. Антимонопольна політика України

Термінологічний словник ключових понять

Біржа – відображає сукупність економічних відносин, організаційно оформлених, регулярно функціонуючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами (фондова біржа) або оптова торгівля товарами за стандартними зразками (товарна біржа).

Еластичність попиту – ступінь зміни обсягу попиту на певну продукцію під впливом зміни ціни на неї.

Еластичність пропозиції – ступінь зміни обсягу пропозиції на певну продукцію під впливом зміни ціни на неї.

Інфраструктура ринку – система державних, приватних і громадських інститутів (організацій і установ), технічних засобів, що обслуговують інтереси суб'єктів ринкових відносин, забезпечують рух товарів та грошей, створюють умови для функціонування ринку з метою підвищення ефективності взаємодії суб'єктів ринку.

Конкуренція – економічне суперництво між товаровиробниками, постачальниками і покупцями товарів за найвигідніші умови реалізації своїх інтересів.

Конкуренція досконала (вільний ринок) – умови ринку, на якому існує безліч покупців і продавців однотипної продукції, жоден із яких не має впливу на ціну, доступ фірми на ринок є вільним.

Конкуренція монополістична – умови ринку, які передбачають диференціацію продукту, пов'язану або з особливостями самого продукту (якість, марка, упаковка), або з місцезнаходженням

продавців чи з особливими послугами, що супроводжують продаж товару.

Конкуренція олігополістична – умови ринку, на якому однорідну продукцію (або близькі субститути) продають декілька (два-три) продавців.

Кон'юнктура – сукупність ознак, що характеризують поточний стан економіки в певний період.

Кон'юнктура ринку — визначене в часі та просторі певне співвідношення попиту і пропозиції, що формується як сукупність товарно-грошових пропорцій під впливом конкретної комбінації діючих чинників.

Монополія – (дослівно) «один продаю», наявність єдиного продавця на ринку продукції.

Монопсонія – «один купую» (дослівно), наявність єдиного покупця на ринку продукції.

Невидима рука (з англ. invisible arm) – концепція, що запроваджена в економічну теорію А. Сміттом з метою описати парадокс «лесефер» ринкової економіки. Суть погляду А. Смітта полягає в тому, що кожна людина, прагнучи задоволення своєї власної вимоги, задовольняє власні потреби, проте в ринковій економіці немовби керована «невидимою рукою» з тим, щоб зрештою сприяти вигоді всіх і кожного. Ця концепція пояснює, чому ринкові операції стають самокерованими.

Олігополія – небагато, декілька продавців на ринку продукції.

Олігопсонія – наявність небагатьох покупців на ринку продукції.

Попит – представлена на ринку потреба в життєвих засобах, що визначається кількістю тих чи інших товарів і послуг, які споживачі можуть придбати за певними цінами та іншими конкретними обставинами, що склалися на ринку.

Пропозиція – готовність, можливість продавця, виробника постачати на ринок певну кількість тих чи інших товарів і послуг за певними цінами та іншими конкретними обставинами, що склалися на ринку.

Ринкова рівновага – це стан ринку, при якому обсяги попиту дорівнюють обсягам пропозиції.

Ринковий механізм – механізм взаємозв'язків основних елементів ринку, а саме: економічних інтересів суб'єктів ринку до максимізації результатів діяльності за умови їх конкуренції та вільного руху цін, як наслідок взаємодії попиту та пропозиції.

Ринок – це місце (територія), де здійснюються торгові угоди.

Ринок – цілісна система економічних відносин і зв'язків між покупцями і продавцями, що будуються на основі вільного руху цін; сукупність економічних відносин, що виникають між суб'єктами економіки з приводу обміну результатами виробництва, товарного і грошового обігу та розподілу умов виробництва (виробничих факторів) на умовах конкуренції та вільного руху цін.

Ринок монополізований – ринок, на якому діє один або незначна кількість виробників (покупців) однотипного товару, що не має субститутів, що мають можливість своїми діями впливати на ціну, і де ускладнено входження на ринок нових фірм.

Ринок регульований – ринок, який контролюється і регулюється державою за допомогою спеціальних заходів.

Субститути – товари - замінники.

Фондова біржа – установа, яка зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу та здійснює свою діяльність відповідно до законодавства країни, статуту і правил біржі.

Ціна попиту – гранично максимальна ціна, за якою покупці ще згодні брати даний обсяг товару.

Ціна пропозиції – гранично мінімальна ціна, за якою продавці ще готові продати обсяг товару.

Ціна рівноваги – ціна, за якою обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції.

Активні операції комерційних банків пов'язані з розміщенням ресурсів з метою одержання прибутку. Це кредитні операції та операції з чужими цінними паперами.

Банк – фінансова установа, яка акумулює тимчасово вільні грошові засоби (вклади), надає їх у тимчасове користування у формі кредиту (позики), виступає посередником у взаємних платежах і розрахунках між підприємствами, установами або окремими особами, регулює грошовий обіг у країні, включаючи випуск (емісію) нових грошей.

Банківський кредит – це форма кредиту, за якою банк надає клієнтові у тимчасове використання частину власного або залученого грошового капіталу на умовах повернення та платності у вигляді банківського відсотка.

Банківський прибуток – різниця між процентами на вкладений капітал і виплатою процентів за позиками.

Державний кредит – система економічних відносин між державою в особі її органів влади чи управління, з одного боку, та фізичними і юридичними особами – з іншого, за яких держава виступає як позичальник, кредитор чи гарант.

Дисконтування – це метод визначення поточної вартості (ціни) будь-якого капітального ресурсу з урахуванням надання ним майбутнього прибутку при існуючій ставці банківського відсотка.

Іпотечний кредит – довгострокова позика під заставу нерухомого майна.

Комерційний кредит – надається одним підприємцем іншому у вигляді продажу товарів із відстрочкою платежу.

Кредит – це система відносин з приводу акумуляції та використання тимчасово вільних грошових засобів на основі повернення та платності у формі позичкового відсотка.

Кредитна система – це система кредитних відносин, принципів і форм кредитування (функціональна структура) та сукупність кредитно-фінансових установ, які створюють, акумулюють і надають грошові засоби на засадах кредитування (інституціональна структура).

Лізинговий кредит – відносини між юридичними особами, що виникають з приводу оренди майна і супроводжуються укладанням лізингової угоди, в якій лізинговою компанією є банк, що на замовлення орендаря купує обладнання і надає його в оренду.

Ліквідність активів – здатність активів фірми до використання їх як безпосередніх засобів платежу або до швидкого їх перетворення в грошову форму без втрати поточної (реальної) вартості.

Ломбардний кредит – короткостроковий кредит під заставу рухомого майна, яке можна швидко реалізувати.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна валютно-кредитна організація, що регулює міждержавні валютно-кредитні відносини.

Міжнародний кредит – це рух міжнародного капіталу, наданого державою, банком, іншою юридичною чи фізичною особою однієї країни іншій країні, банкові, юридичній чи фізичній особі іншої країни на певний строк на умовах повернення та платності.

Норма (рівень) процента – відношення позичкового проценту до суми позичкового капіталу.

Норма банківського прибутку – відношення чистого прибутку до власних коштів банку.

Норма обов'язкових банківських резервів – відсотків від депозитів комерційних банків, що зберігаються у Центральному банку в формі резервів.

Облікова ставка – відсоток по кредитах, що надається Центральним банком комерційним банкам.

Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений строк, з виплатою фіксованого щорічного відсотка.

Ощадний сертифікат банку – цінний папір, письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого строку депозиту й відсотків по ньому.

Пасивні банківські операції – операції, за допомогою яких банки формують свої фінансові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Позичковий капітал – грошовий капітал, який надається в позику господарському суб'єкту на певний час, на умовах повернення, за плату у вигляді процента.

Позичковий процент – вартість послуги, яка надається кредитором позичальнику (клієнтові), у вигляді надання йому за плату певної суми грошей на обумовлений строк.

Споживчий кредит – надається банком приватним особам для придбання предметів особистого споживання довгострокового користування.

Трастові (довірчі) операції – операції банків щодо управління майном клієнта та виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнтів.

Факторингові операції – придбання банком (факторинговою фірмою) права вимагати виплати за фінансовими зобов'язаннями, скупленими в різних осіб.

Фіктивний капітал – акції, облігації та інші цінні папери, які обертаються на фондовій біржі.

Центральний банк – державний інститут, головна ланка кредитної системи країни, відповідальний за пропозицію грошей і кредитну кон'юнктуру, збереження офіційних золотовалютних резервів, здійснює контроль над фінансовою системою, особливо комерційними банками.

Цінні папери – грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають відносини між особою, яка їх випустила, та їхнім власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам.

Теми рефератів

1. Роль ринкової інфраструктури в регулюванні економічних процесів.
2. Суперечливі тенденції в розвитку ринкових відносин в Україні.
3. Конкуренція і монополія: діалектика співіснування.
4. Роль банківської системи у стимулюванні економічного зростання.
5. Трастові операції банків.
6. Монетарна політика держави.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Які явища економічного життя мають назву «ринки»?
2. У чому проявляється економічна ефективність функціонування ринку?
3. Назвіть причини та умови виникнення ринку.
4. Які функції виконує ринок?
5. Що є умовами ефективного функціонування ринку?
6. Дайте визначення категорії ринкова інфраструктура і вкажіть її елементи.
7. Назвіть критерії за якими здійснюють класифікацію ринків.
8. Охарактеризуйте ринок досконалої конкуренції та ринки недосконалої конкуренції.
9. Що таке ринковий механізм і які його елементи?
10. Дайте визначення категорії «попит» і назвіть цінові та нецінові детермінанти попиту.
11. У чому суть закону попиту і чи можливі ситуації в економіці, коли ця залежність не спрацює?
12. Як визначають цінову еластичність попиту і які фактори впливають на неї?

13. Що таке перехресна еластичність попиту і для яких товарів її визначають?

14. Дайте визначення категорії «пропозиція» і назвіть цінові та нецінові детермінанти пропозиції.

15. Що за закон описує залежність між ціною та обсягами пропозиції і яка ця залежність?

16. Ринкова рівновага, види ринкової рівноваги, моделі рівноваги.

17. Дайте визначення кредиту і чим зумовлено його появу?

18. В чому полягає суть позичкового капіталу, у чому відмінності лихварського і позичкового капіталу?

19. Що є джерелами формування кредитних ресурсів?

20. Назвіть напрямки кредитування.

21. На яких принципах надається кредит?

22. У чому полягає сутність процента, назвіть чинники, що впливають на рівень процента?

23. Які функції виконує кредит і які наслідки це має для економіки як на мікро- так і на макрорівні?

22. Назвіть види кредиту і дайте їм характеристику.

24. У чому особливості державного кредиту, у яких формах він здійснюється і які наслідки для національної економіки можливі при використанні різних форм державного кредиту?

25. Що собою являє кредитна система в інституціональному аспекті?

26. Які операції виконують кредитні установи і яка їх мета?

27. Поясніть, чому банк виконує посередницькі функції? Назвіть ці функції.

28. У чому суть Центрального банку? Які функції він виконує?

29. Які нормативи встановлює центральний банк для комерційних банків і у чому їх необхідність?

30. Які інструменти і види монетарної політики використовує центральний банк для впливу на параметри грошового обігу та на національну економіку?

Контрольні питання

1. Якщо у сучасних умовах ринку досконалої конкуренції не існує, то чи можемо ми досліджувати економіку опираючись на закони ринку?

2. Чи всі проблеми економічного життя можна вирішити за допомогою ринку?

3. Як держава повинна регулювати ринок, щоб не знизити його економічну ефективність і підвищити соціальну?
4. Яким чином цінова еластичність попиту впливає на цінову політику підприємств?
5. Що таке надлишок покупця, продавця, звідки він береться і як його розрахувати?
6. Які відмінності встановлення рівноваги у моделі Маршалла і Вальраса?
7. У чому відмінності часткової і загальної рівноваги і чи можливе існування часткової рівноваги при загальній нерівновазі і навпаки?
8. Назвіть позитивні та негативні наслідки широкого використання кредиту економічними суб'єктами і хто більше виграє від цього – кредитор, позичальник, економіка у цілому?
9. Чим зумовлена така різноманітність кредитів і чи всі вони однаково вигідні банкам і позичальникам?
10. Яким чином фіктивний капітал пов'язаний з банківською системою і як оборот фіктивного капіталу впливає на економічну кон'юнктуру?
11. Для чого банки розширюють спектр банківських операцій (наприклад аудиторські, трастові), що є причинами даною диверсифікації послуг?
12. Коли з'являються Центральні банки, (чи може вони були завжди), і що стало причинами необхідності їх створення? Чи має наявність Центрального банку принципове значення для функціонування фінансово-кредитної сфери? Обґрунтуйте свою відповідь.

МОДУЛЬ 3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МІКРОЕКОНОМІКИ

Тема 9. Домогосподарство в системі економічних відносин

План:

1. Домогосподарства як суб'єкт економічної теорії: проблеми та способи їх вирішення.
2. Система функцій сім'ї як основи домогосподарства.
3. Доходи та витрати домогосподарств.

Термінологічний словник ключових понять

Витрати домашніх господарств визначаються метою їх функціонування, яка зводиться до задоволення різноманітних потреб.

Добробут – забезпечення населення країни необхідними для життя матеріальними і духовними благами.

Домашнє господарство – це соціально-економічне утворення, яке є первинною ланкою в організації суспільного життя. Це незалежна економічна одиниця, яка включає кілька осіб (але це може бути й одна особа), які пов'язані спільним веденням господарства, забезпечують економіку факторами виробництва і разом користуються заробленим чи отриманим доходом виключно для споживання.

Доходи населення – грошові та натуральні надходження громадян з різних джерел.

Заощадження – частина доходу домогосподарства, що не витрачається на поточне споживання.

Коефіцієнт Джині – коефіцієнт, що показує ступінь нерівномірності у розподілі доходів. Розраховують на базі кривої Лоренца. Він обчислюється діленням площі, що міститься між бісектрисою і кривою Лоренца, на площу трикутника, сторонами якого є бісектриса, горизонтальна вісь і права вертикальна вісь графіка. Чим більше крива Лоренца відхиляється від бісектриси, тим вищий коефіцієнт Джині, тим більша нерівність у розподілі доходів.

Крива Лоренца – являє собою ламану лінію, що відображає фактичний розподіл доходів між різними групами населення. Ступінь відхилення кривої Лоренца від бісектриси, що відбиває абсолютну рівність у доходах, є показником рівня нерівності в доходах.

Майбутня вартість теперішньої вартості грошей – це вартість теперішніх грошей, яка буде отримана у майбутньому періоді,

визначається за допомогою нарахування складного процента на їх теперішню вартість.

Майно – це уречевлена вартість у вигляді матеріальних об'єктів, як то власний будинок, автомобіль, меблі і т.ін., а також у вигляді фінансових активів, що мають форму готівки, рахунків в ощадних установах, акцій тощо.

Метод дицильних груп – коефіцієнт, що показує ступінь нерівномірності у розподілі доходів. Розраховують шляхом ділення суми доходів 10% найзаможніших сімей на суму доходів 10% найбідніших.

Номінальні доходи – це сума грошових доходів, які одержують домогосподарства.

Оптимальний споживчий бюджет – вартість набору життєвих засобів, розрахована за нормами і нормативами споживання, які задовольняють розумні раціональні потреби людей.

Особистий розподіл доходів – це спосіб, за допомогою якого сукупний дохід суспільства розподіляється серед всіх домогосподарств.

Правило максимізації корисності – споживач досягає максимальної корисності, а отже, максимального задоволення потреб за даного доходу, якщо відношення граничної корисності блага до його ціни у всьому набору товарів буде рівна.

Прожитковий мінімум – це вартість набору необхідних споживчих благ (товарів та послуг), розрахована за нормами і нормативами споживання для забезпечення населення першочерговими життєвими засобами.

Реальні доходи – це кількість різних споживчих благ (товарів та послуг), які можуть купити домогосподарства за свої грошові доходи. Їх рівень залежить від: номінальних доходів, рівня цін на споживчі блага, величини податків та інших обов'язкових платежів.

Теперішня вартість майбутньої вартості грошей – це теперішній еквівалент суми грошей, що необхідно заощадити сьогодні, щоб отримати необхідну суму у майбутньому періоді.

Трансферти – це невідшкодована передача частки доходу або благ від одних осіб чи установ іншим.

Функціональний розподіл доходів означає, що дохід суспільства розподіляється відповідно до власності домогосподарств на фактори виробництва, а саме: на заробітну плату, ренту, відсоток, прибуток.

Теми рефератів

1. Структура доходів та витрат домогосподарства в Україні історія та тенденції їх розвитку.
2. Державна політика України щодо забезпечення зростання ролі домогосподарства у національній економіці.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення домогосподарству, яку роль виконують домогосподарства у суспільному виробництві?
2. Що є основним джерелом доходів домашніх господарств?
3. Чи належать домашньому господарству природні ресурси, водний та повітряний простір і якщо так, то в персоніфікованій чи в неперсоніфікованій формі?
4. Що таке трансферти і хто їх отримує?
5. Що виступає нижньою межею сукупного доходу домашнього господарства?
6. Від чого перш за все залежить розмір і структура споживання домогосподарств?
7. До якої головної мети прагне пересічний громадянин, задовольняючи свої потреби (здійснюючи витрати)?
8. Чому нагромадження майна може відіграти велику роль у структурі й розмірах витрат домашнього господарства?
9. Чи може стати нагромадження майна в домашньому господарстві основою його трансформації в підприємницьку структуру?
10. Які причини (мотиви) лежать в основі перетворення частини доходів домогосподарств на заощадження?
11. Яке значення мають заощадження домогосподарств для суспільного виробництва?
12. Які фінансові установи акумулюють заощадження домашніх господарств?

Контрольні питання

1. У чому відмінності в економічному розумінні категорій домогосподарство і сім'я?
2. Чим зумовлена проблема майнової диференціації особистих доходів і яку небезпеку для суспільства вона приховує (у разі набуття крайніх форм)?

3. Чи можливо і необхідно забезпечити абсолютну рівність населення за рівнем доходів і як це впливає на економічну ефективність?

4. Яким чином домогосподарства намагаються оптимізувати своє споживання при зміні рівня доходу та цін?

5. Чи працює закон максимізації корисності для людей, доходи яких знаходяться за межею малозабезпеченості?

6. Для забезпечення економічного зростання важливо щоб домогосподарства більше споживали чи заощаджували?

Тема 10. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток

План:

1. Суть підприємництва, його розвиток. Малі підприємства і підприємство.
2. Основні фактори виробництва.
3. Валовий дохід його формування та розподіл.
4. Прибуток, відсоток, капітал.

Термінологічний словник ключових понять

Активи – все, чим володіє підприємство і що йому належить – оборотний капітал, основний капітал, нематеріальні активи.

Акціонерне товариство – основна організаційна форма підприємства, компанія, що є юридичною особою, капітал якої складається з внесків пайовиків – акціонерів і засновників. Це форма організації виробництва на основі залучення коштів шляхом продажу акцій. Існують закриті і відкриті акціонерні товариства.

Акція – цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує пайову (майнову) участь у статутному фонді акціонерного товариства, членство в ньому та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденда, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства. Акції бувають: привілейовані, іменні, на пред'явника та ін.

Асоціація (союз, спілка) — найпростіша форма договірною об'єднання підприємств та інших підприємницьких структур з метою постійної координації господарської діяльності. Асоціації (союзи,

спілки) не мають права втручатися у виробничу і комерційно-фінансову діяльність будь-яких їхніх учасників (членів).

Банкрутство – поняття, що означає юридично визначену неможливість підприємства (організації, банку) платити за боргами з причини браку коштів.

Бізнес (з англ. – справа, заняття) – будь-яка економічна діяльність в умовах ринкової системи господарювання, що приносить власнику певний зиск (прибуток).

Бізнес-план підприємства – структурований план основних аспектів діяльності розвитку підприємства, розроблюваний на основі стратегії.

Виробнича потужність – максимально можливий випуск продукції підприємством за певний час (зміну, добу, місяць, рік) у встановленій номенклатурі і асортименті при повному завантаженні обладнання і виробничих площ.

Диверсифікація виробництва – перехід від однопрофільного до багатoproфільного виробництва з широкою номенклатурою продукції, що випускається.

Дивіденд – частина прибутку акціонерного підприємства, що розподіляється між акціонерами після сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Дисконтна ставка – ставка відсотка, за якою майбутня вартість грошей приводиться до теперішньої їхньої вартості, тобто відбувається процес дисконтування.

Інвестиції – сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в різні галузі та сфери економіки.

Інноваційні процеси – це сукупність якісно нових, прогресивних змін, що відбуваються у виробничо-господарській системі; результатом інноваційних процесів є новинки в техніці, організації виробництва і праці, управління, а їх впровадження у господарську практику є нововведеннями.

Капітал підприємства – засоби виробництва, інше майно та цінності, які обслуговують процес виробництва, а також просте і розширене відтворення підприємства.

Капітал статутний – початкова сума капіталу підприємства, яка визначена його статутом і формується за рахунок внесків засновників та емісії акцій.

Картель – одна із форм монополій, угода між комерційно і виробничо самостійними підприємствами, що виробляють однакову продукцію про ціни, квоти та розподіл ринків.

Командитне товариство (з франц. – товариство на вірі) – вид господарської організації, яка включає, поряд з учасниками, що несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, одного або кількох учасників, відповідальність яких обмежується внеском у майно товариства.

Компанія – підприємство, капітал якого являє собою об'єднану власність декількох самостійних підприємств.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання промислового і банківського капіталу для реалізації певної підприємницької ідеї та досягнення загальної мети (здійснення спільного інноваційно-інвестиційного чи іншого господарського проекту); консорціуми можуть бути не лише національні (міжгалузеві), а й міжнародні.

Контрольний пакет акцій – частка акцій, що зосереджена в руках одного власника і дає можливість здійснювати фактичний контроль за діяльністю акціонерного товариства. Теоретично він має становити понад 50 % суми випущених акцій, але на практиці може бути меншим, оскільки не всі акціонери мають право голосу та можливість брати участь у загальних зборах.

Концерн – об'єднання формально самостійних підприємств різних галузей виробництва, транспорту, торгівлі, банків і страхових компаній на основі повної фінансової залежності від власників контрольного пакету акцій.

Кооператив – добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської й іншої діяльності.

Корпорація – об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових або комерційних інтересів.

Курс акції – ціна, за якою акція продається.

Мале підприємство – підприємство (організація, фірма) будь-якої галузі народного господарства з невеликою чисельністю штатних працівників; є важливим елементом ринкової структури, найбільш гнучка і динамічна форма розвитку підприємницької діяльності.

Маркетинг – система організації діяльності сучасного підприємства, фірми, в процесі товарного відтворення, в якій в основу прийняття господарських рішень покладені вимоги ринку, реальні запити, потреби покупців у товарах і послугах та виробничо-збутові можливості даного підприємства, фірми.

Ноу-хау – сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, які необхідні для організації того чи іншого виробництва, але не запатентованих.

Партнерство (товариство) – форма організації підприємства, що базується на поєднанні (пайовому, частковому) майна різних власників.

Підприємець – суб'єкт пошуку і реалізації нових можливостей у генеруванні, освоєнні новаторських ідей, розробці якісних продуктів і технологій, здійсненні нововведень і опануванні перспективними факторами розвитку, знаходженні нових способів обслуговування споживачів, пошуку нових сфер прикладання капіталу.

Підприємництво – самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність щодо виробництва продукції, використання послуг та здійснення торговельної діяльності з метою одержання прибутку.

Підприємство – первинна ланка суспільного поділу праці і водночас основна ланка народногосподарського комплексу, яка є товаровиробником і забезпечує процес відтворення на основі самостійності та самоокупності.

Трест – одна із форм монополій, за якої всі об'єднані підприємства втрачають комерційну і виробничу самостійність.

Холдинг (з англ. — володіння, тримання) — різновид акціонерної компанії, характерною ознакою якої є володіння контрольним пакетом акцій інших фірм з метою контролю і управління їхньою діяльністю, виробничо-господарською діяльністю безпосередньо не займається.

Теми рефератів

1. Роль підприємства і підприємництва в ринковій економіці.
2. Роль малих та середніх підприємств у становленні ринкової економіки.
3. Взаємообумовленність розвитку науково-технічного прогресу підприємництва.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення підприємству.

2. Які існують підприємства за організаційно-економічними формами?
3. Типи монополістичних об'єднань.
4. Назвіть функції підприємства.
5. Дайте визначення підприємництву.
6. Які риси людського характеру найбільшою мірою притаманні підприємцю?
7. Назвіть принципи організації підприємницької діяльності.
8. Які відомі вам види підприємництва за сферами діяльності?
9. У чому полягають функції підприємництва?
10. Назвіть умови, що забезпечують ефективність підприємництва, якою мірою ці умови залежать від держави?.
11. Соціальні та економічні наслідки підприємництва.

Контрольні питання.

1. Чи можливе підприємництво у неринкових економічних системах?
2. Назвіть інноваційні моделі підприємницької діяльності і поясніть, чим зумовлено стрімкий розвиток нових форм підприємництва.
3. Чим зумовлена нестійкість малих підприємств і чи доцільно державі створювати умови для розвитку малого підприємництва?
4. Менеджмент і підприємництво. Що спільного і чим відрізняються?
5. Які проблеми, на вашу думку, найбільшою мірою стримують розвиток малого підприємництва в Україні?

Тема 11. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу.

Форми прибутку, процент і рента

План:

1. Позичковий капітал і його джерела. Позичковий відсоток
2. Кредит як форма руху позичкового капіталу. Банки та їх функції.
3. Акціонерний капітал і акціонерне товариство.
4. Земельна рента: сутність і форми. Ціна землі.

Термінологічний словник ключових понять

Абсолютна рента – надлишок суспільної вартості сільськогосподарської продукції над ціною виробництва (затрати виробництва плюс середній прибуток), утворюється на всіх земельних ділянках.

Аграрні відносини – це складова економічних відносин, які виникають у сільському господарстві з приводу володіння й використання землі як головного засобу сільськогосподарського виробництва, а також виробництва, розподілу, обміну й споживання сільськогосподарської продукції та послуг.

Агропромислова інтеграція – об'єктивний процес об'єднання спеціалізованого, пов'язаного спільним виробничим циклом, сільськогосподарського і промислового виробництва у єдину систему відтворення.

Агропромисловий комплекс – це організаційно-економічна форма інтеграції сільськогосподарських і промислових видів діяльності; сукупність галузей народного господарства, зайнятих виробництвом сільськогосподарської продукції, її зберіганням, переробкою і доведенням до споживача, а також виробництвом відповідних засобів виробництва.

Власність земельна – відносини, що виникають між людьми з приводу привласнення землі як предмета природи для використання як необхідної умови будь-якої підприємницької діяльності і головного засобу виробництва у сільському і лісовому господарстві та добувній промисловості.

Диференційна рента I – це додатковий чистий дохід, одержуваний у результаті продуктивнішої праці на кращих за природною родючістю і місцезнаходженням землях.

Диференційна рента II – виникає в результаті штучного підвищення продуктивності землі завдяки використанню ефективніших засобів виробництва, тобто за рахунок додаткових вкладень капіталу в землю.

Економічна рента – це рента за використання ресурсу, кількість якого абсолютно обмежена, тобто пропозиція якого нееластична.

Земельна рента (від фр. Rende — віддана) – економічна форма реалізації права власності на землю (та її природні ресурси); частина прибутку, створеного в процесі підприємницької діяльності, яка виступає у формі плати за користування землею, це передача частини

доходу землеробом власнику землі за використання його земельної ділянки.

Земельні відносини – відносини, які складаються між суб'єктами підприємницької діяльності з приводу використання землі як основного засобу виробництва.

Землеволодіння – привласнення конкретної ділянки землі окремою особою, групою осіб або державою.

Землекористування – фактичне використання даної ділянки землі окремою особою, кооперативом, громадською організацією, державою відповідно до найдоцільнішого використання її корисних властивостей.

Земля – перша й основна умова будь-якого виробництва, в сільському господарстві вона є головний засіб виробництва, елемент продуктивних сил.

Монопольна земельна рента – утворюється на землях особливої якості чи в особливих кліматичних умовах з унікальними якісними характеристиками, як різниця між монопольно високою ціною продукту з даних ділянок землі і його вартістю.

Оренда землі – передача землі в строкове користування за відповідну орендну плату з її поверненням.

Орендна плата – це платіж, який орендар вносить власнику землі за користування земельною ділянкою, включає суму ренти, амортизацію за використання основного капіталу, вкладеного в землю, та відсоток на нього.

Плата за землю – вид податку, величина якого визначається на основі кадастрової оцінки землі, залежить від розміщення та якості земельної ділянки; стягується із суб'єктів господарювання у вигляді земельною податку або орендної плати.

Рентні відносини – відносини між суб'єктами з приводу створення, розподілу і привласнення надлишкового над середнім прибутку.

Селянське (фермерське) господарство – відособлений виробник, який здійснює підприємницьку діяльність на власній або на власній і орендованій ділянці землі, має у власності інші необхідні засоби виробництва, самостійно визначає виробничу програму, реалізує продукцію на основі договірних цін.

Ціна землі — це дисконтований потік її доходу (капіталізованої ренти) – сума грошей, яка, будучи покладена в банк, дозволить її власнику отримати дохід у формі відсотка, що дорівнює земельній

ренти. Ціна землі прямо пропорційна величині ренти і обернено пропорційна ставці позичкового відсотка.

Теми рефератів

1. Особливості становлення агропромислового комплексу.
2. Реформування відносин власності на землю в Україні.
3. Порівняння методів державної підтримки аграрної сфери та аграрних перетворень в Україні та в економічно розвинених країнах.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому особливості землі як фактору виробництва?
2. Розкрийте зміст аграрних відносин і покажіть їх специфіку.
3. У чому відмінності ціноутворення на продукції сільського господарства та добувної промисловості?
4. Що ми розуміємо під монополією на землю як на об'єкт господарювання і монополія приватної власності на землю?
5. Що таке земельна рента? Які її види ви знаєте?
6. Розкрийте суть диференційної земельної ренти і покажіть причини, умови та джерела її виникнення. Як розраховується диференційна земельна рента?
7. Розкрийте суть абсолютної земельної ренти і покажіть причини, умови та джерела її виникнення. Як розраховується абсолютна земельна рента?
8. Що таке монопольна рента. Назвіть причини її виникнення.
9. Що таке ціна землі й від чого вона залежить?
10. Що ви можете сказати про величину ціни землі у довгостроковому періоді? Прокоментуйте фактори, що визначають дану тенденцію цін на землю.
11. Що включає в себе орендна плата?
12. Що таке агропромисловий комплекс і яка його структура?

Контрольні питання

1. Земля – природне благо, то чи може вона знаходитися у приватній власності?
2. Запропонуйте варіанти перерозподілу доходу від використання землі, за якого рента належала б кожній людині у країні.

3. Чим зумовлено більш низька органічна будова капіталу у сільському господарстві аніж у промисловості?
4. Що таке «ножиці цін» і яким чином вони впливають на привабливість інших сфер економічної діяльності АПК?
5. Чому необхідна державна підтримка сільськогосподарського виробництва?
6. Які головні напрями державного регулювання АПК?
7. На що спрямована земельна реформа в Україні?

МОДУЛЬ 4. ОСНОВИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Тема 12. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми

План:

1. Сутність, критерії та типи суспільного відтворення.
2. Суспільний продукт і показники, що характеризують його величину.
3. Національне багатство, його структура.
4. Розподіл і перерозподіл національного доходу.
5. Використання національного доходу: споживання, заощадження, інвестиції.
6. Нерівність, бідність та державна політика перерозподілу доходів.

Термінологічний словник ключових понять

Баланс народного господарства (БНГ) — це система загальноекономічних балансів. Показники, які характеризують умови й результати розширеного відтворення, рівень і темпи зростання економіки, економічну та соціальну структуру суспільства. Застосовувався у СРСР.

Валовий випуск — це сумарна вартість всіх товарів та послуг, вироблених економікою за певний проміжок часу. Він охоплює всі товари та послуги, включаючи і ті, що використовуються для виробництва інших товарів і послуг, тобто проміжне споживання.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених на економічній території країни протягом року.

Валовий суспільний продукт – грошовий вираз продукції всіх галузей матеріального виробництва.

ВВП розрахований виробничим методом (за доданою вартістю) – є сумою доданих вартостей створеними всіма галузями економіки: це заробітна плата, прибуток, амортизаційні витрати.

ВВП розрахований методом кінцевого використання (за витратами) – є сумою витрати всіх економічних суб'єктів на придбання продукції національної економіки – це споживання, інвестиції, державні витрати, чистий експорт.

ВВП розрахований розподільчим методом (за доходами) – сума всіх факторних доходів – це заробітна плата, прибуток, рента, а також

два компонента які не є доходами – це амортизаційні витрати і непрямі податки на бізнес.

Додана вартість – це вартість виробленої фірмою продукції без проміжної продукції.

Інвестиції – довгострокові вкладення з метою створення нових і модернізації діючих підприємств, освоєння новітніх технологій і техніки, збільшення виробництва і отримання прибутку.

Кінцева продукція – це товари і послуги, що купуються з метою кінцевого споживання.

Нагромадження – використання частини національного доходу на збільшення основних і оборотних фондів, а також страхових запасів.

Національне багатство – вся сума матеріальних і духовних благ, що є в розпорядженні суспільства.

Національний дохід – новостворена вартість за рік.

Номинальний ВВП – ВВП, обчислений у поточних цінах

Проміжна продукція – це товари і послуги, що купуються для подальшої переробки або ж продажу.

Реальний ВВП – ВВП, обчислений у постійних цінах.

Система національних рахунків – це система взаємопов'язаних економічних показників та класифікацій, які відображають найважливіші аспекти економічного розвитку, пов'язані з виробництвом і споживанням продуктів та послуг, розподілом і перерозподілом доходів, формуванням національного багатства країни.

Суспільне відтворення – це економічний процес, в якому власне виробництво, розподіл, обмін та споживання постійно повторюються та відновлюються через результат виробництва — продукт через відновлення ресурсів, з яких виробляється продукт, якщо ці ресурси є відновлюваними, та залучення нових не відновлюваних ресурсів, а також через відновлення та розвиток форм і методів організації праці.

Суспільне відтворення – це процес виробництва, якщо його розглядати не як окремий акт, а як процес, що постійно повторюється.

Схеми суспільного відтворення Карла Маркса – спроба математично відобразити процес відтворення. Це схеми, де описуються умови забезпечення структурної збалансованості національної економіки для простого та розширеного відтворення національного продукту.

Трансфертні виплати – односторонній потік благ, доходів, що мають безоплатний характер.

Теми рефератів

1. Теорії розподілу сукупного доходу суспільства.
2. Проблеми розширеного відтворення національного багатства в Україні.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте національну економіку та її рівні. Які розділи економічної теорії вивчають окремі рівні національної економіки?
2. Назвіть суб'єкти та ринки національної економіки.
3. У чому відмінності «балансів народного господарства» та «системи національних рахунків»?
4. Який показник суспільного продукту є найголовнішим показником «системи національних рахунків»?
5. Назвіть основні принципи розрахунку ВВП. Яким чином за «системи національних рахунків» виключається подвійний рахунок?
6. У чому відмінність розрахунку ВВП за різними методами?
7. Назвіть показники суспільного продукту, що розраховуються на основі ВВП.
8. Поясніть, з якою метою обчислюється національний дохід?
9. Обґрунтуйте, чому необхідно виділяти первинні або основні доходи і вторинні доходи.
10. Назвіть основні макроекономічні тотожності і яку роль вони відіграють у відтворенні національного продукту?
11. Які завдання вирішують розроблені К. Марксом схеми простого та розширеного відтворення?

Контрольні питання

1. Для чого розраховують національне багатство країни? Поясніть роль національного багатства в економічному відтворенні. Як ви вважаєте, чи є відмінності між національним багатством і економічним потенціалом суспільства?
2. Чому при переході до ринкової економічної системи Україна відмовилася від «балансів народного господарства» і приєдналася до «системи національних рахунків»?

3. Яким чином наявність тіньової економіки впливає на розрахунки національного продукту?

Тема 13. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою

План:

1. Економічний розвиток та економічне зростання.
2. Роль НТР в економічному розвитку та моделі економічного зростання.
3. Економічне зростання та економічні цикли.
4. Сутність і форми зайнятості.
5. Сутність безробіття та державне регулювання зайнятості за умов змішаної економіки.
6. Розширене відтворення робочої сили та вплив на нього держави.
- 7.

Термінологічний словник ключових понять

Безробіття – соціально-економічна ситуація в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не має на даний час роботи, яку вони здатні і бажають виконувати та готові приступити до роботи у найкоротші строки.

ВВП потенційний – обсяг виробництва за умови повної зайнятості ресурсів та природного безробіття.

Економічне зростання – зростання сукупної пропозиції, зростання реального ВВП.

Екстенсивне економічне зростання – збільшення обсягів випуску за рахунок використання додаткових ресурсів при незмінності продуктивності ресурсів.

Ефективність – це відносна величина, що характеризує результативність будь-яких затрат.

Зайняті – це люди, що виконують будь-яку оплачувану роботу та ті, що мають роботу, але тимчасово не працюють через хворобу, відпустку чи страйк.

Зайнятість – діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, що не суперечить законодавству і, як правило, приносить заробіток (трудоий дохід).

Закон Оукена – кожний процент перевищення фактичного рівня безробіття над природним зменшує обсяг ВВП від потенційного на 2,5 %.

Інвестування – збільшення обсягу функціонуючого капіталу за рахунок нагромадження від прибутку та інших доходів.

Інноваційні процеси – це сукупність якісно нових, прогресивних змін, що відбуваються у виробничо-господарській системі; результатом інноваційних процесів є новинки в техніці, організації виробництва і праці, управління, а їх впровадження у господарську практику є нововведеннями.

Інтенсивне економічне зростання – зростання ВВП забезпечується за рахунок використання більш продуктивних факторів виробництва або удосконалених технологій.

Кон'юнктура – сукупність ознак, що характеризують поточний стан економіки в певний період.

Нагромадження – використання частини національного доходу на збільшення основних і оборотних фондів, а також страхових запасів.

Науково-технічна революція (НТР) – стрибок у розвитку продуктивних сил суспільства, їх перехід у якісно новий стан на основі докорінних змін в системі наукових знань.

Науково-технічний прогрес (НТП) – неперервний процес одержання і нагромадження наукових знань, їх матеріалізація в елементи техніки, впровадження останньої у виробництво і всі сфери життя.

Піднесення (розширення) виробництва – фаза, що знаходиться між найнижчою та найвищою точками економічного циклу.

Природний рівень безробіття – рівень безробіття, який відповідає доцільному рівню повної зайнятості в економіці, тобто потенційному ВВП.

Рецесія, спад виробництва, криза – це фаза економічного циклу, якій властиві падіння виробництва ВВП, знаходиться між найвищою (бум) та найнижчою (дном) його крапками.

Сталий економічний розвиток – це особливий тип економічної динаміки, спрямований на якомога повніше задоволення потреб сьогодення, створення умов для ефективного, соціально орієнтованого розвитку економіки, стратегічним завданням якого є збереження природного довкілля.

Структурне безробіття – безробіття, обумовлене невідповідністю структури пропозиції праці структурі попиту; певні професії «старіють» і потреба в них значно зменшується або й зовсім зникає, зумовлене змінами структури економіки.

Трудові ресурси – частина населення країни, яка здатна до трудової діяльності; до їх складу включається населення в працездатному віці.

Фрикційне безробіття – стосується тих осіб, які не працюють у зв'язку з добровільною зміною роботи, вперше вибирають роботу, або підшують роботу після закінчення терміну контракту на попередній роботі тощо.

Цикл економічний – періодичні спади і піднесення у розвитку виробництва та рівня ділової активності на фоні загальної тенденції до економічного зростання.

Циклічне безробіття – це відхилення фактичного безробіття від природного в той чи інший бік; безробіття, що є наслідком циклічного згортання сукупного попиту.

Теми рефератів

1. Економічне зростання та економічні цикли. Теорії циклів: дискусійні проблеми.
2. Нециклічні економічні кризи. Їх причини та вплив на загальноекономічну кон'юнктуру.
3. Теорії зайнятості. Проблеми повної зайнятості в умовах ринкової економіки.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення економічного зростання та назвіть його чинники.
2. Чим відрізняються процеси економічного зростання та економічного розвитку?
3. Які показники використовують для визначення економічного зростання національної економіки?
4. Назвіть типи економічного зростання.
5. Якими тенденціями характеризується економічне зростання у довгостроковому та короткостроковому періодах?
6. Що таке економічний цикл і які цикли є найбільш дослідженні теоретичною економікою?
7. Назвіть фази циклу і дайте характеристику динаміки основних макропоказників на різних фазах.

8. Зайнятість і безробіття в механізмі відтворення національного продукту
9. Сутність безробіття і його види та форми. Рівень безробіття.
10. Які економічні та соціальні наслідки безробіття?

Контрольні питання

1. На вашу думку, що зумовлює циклічний характер економічного зростання?
2. Чи може держава заходами економічної політики протидіяти циклічним коливанням економічної кон'юнктури? Назвіть приклади.
3. Чи має криза позитивні наслідки для економічного зростання? Якщо так, то у чому вони виявляються?
4. У чому проявляється специфіка економічних криз на сучасному етапі в розвинутих та перехідних економіках?
5. З якими проблемами стикається економічна теорія при визначенні рівня безробіття?
6. Які особливості відтворення робочої сили на сучасному етапі?

Тема 14. Господарський механізм у системі суспільного відтворення.

Держава та її економічні функції

План:

1. Необхідність й сутність державного регулювання економічної системи. Наукові теорії державного регулювання економіки.
2. Принципи і функції державного регулювання економіки.
3. Цілі та методи державного регулювання економіки.
4. Фінанси. Державний бюджет. Податки.

Термінологічний словник ключових понять

Автоматичні «вбудовані» стабілізатори – не дискреційна фіскальна політика, при якій зменшення циклічних коливань в економіці відбувається без проведення спеціальних змін у ставках податків та трансфертних платежів.

Акцизи – це непрямі податки у вигляді надбавки до ринкової ціни, яка стягується у бюджет держави.

Асигнування держави – видатки на утримання підприємств та установ.

Бюджетний дефіцит – стан державного бюджету, коли доходи уряду не покривають його видатків.

Бюджетний профіцит – стан державного бюджету, коли доходи уряду перевищують його видатки.

Грошове правило – монетариський принцип здійснення грошово-кредитної політики. Передбачає законодавче регулювання грошової маси державою (центральним банком) з метою щорічного збільшення кількості грошей в обігу на 3-5%.

Державне казначейство – орган, на який покладено функції: використання державного бюджету; обліку його касового виконання; управління державним внутрішнім та зовнішнім боргом.

Державне регулювання економіки – це система заходів законодавчого, виконавчого, контролюючого характеру, що здійснюється державними установами з метою адаптації існуючої соціально-економічної системи до змінних умов господарювання.

Державний борг – нагромаджена сума позичених урядом коштів для фінансування дефіциту державного бюджету.

Державний бюджет – система грошових відносин, яка виникає між державою, з одного боку, і підприємствами, організаціями та населенням, з іншого, з метою формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб. Річний план державних доходів і видатків, затверджений у законодавчому порядку.

Державні видатки – сукупність грошових відносин, які складаються в процесі розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів для фінансування основних витрат суспільства.

Дискреційна фіскальна політика – політика, у межах якої зміни державних видатків і податків здійснюється цілеспрямовано відповідно до економічної ситуації в країні на підставі спеціальних рішень уряду і парламенту.

Дотація – державна виплата, яка надається в безповоротному порядку тій або іншій підприємницькій структурі, що зазнала економічної скрути за об'єктивних причин; найчастіше

використовується для збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів та покриття касових збитків окремих державних підприємств.

Збалансований бюджет – бюджет, у якому надходження дорівнюють видаткам.

Зовнішній борг – заборгованість держави іноземним громадянам, підприємствам та інституціям.

Кейнсіанство – економічне вчення, яке обґрунтовує державне регулювання економіки шляхом фіскальної, монетарної політики та інших активних заходів впливу на ринковий механізм.

Консолідований бюджет – це об'єднаний бюджет уряду і бюджети місцевих органів влади.

Мито – непрямі податки. Встановлюються за ввезення та вивезення товарів через кордон або за транспортування іноземних товарів на територію певної країни транзитом.

Монетаризм – альтернативна кейнсіанству економічна теорія, згідно з якою сукупний обсяг продукту і рівень цін змінюється в залежності від зміни пропозиції грошей, і, отже, досягнення безінфляційного зростання економіки вимагає контролю за оборотом грошової маси.

Монетарна політика – сукупність заходів центрального банку стосовно управління пропозицією грошей, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці.

Нейтральність грошей – зміни у грошовій пропозиції не викликають реальні зміни в економіці.

Неолібералізм – економічна концепція державного регулювання господарських процесів, заснована на підтримці природного ринкового механізму.

Податки – обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня платниками податків у порядку та на умовах, визначених законодавством.

Податки непрямі (опосередковані) – вилучаються у сфері реалізації або споживання товарів та послуг, тобто перекладаються на споживача і не залежать від рівня доходу.

Податки прямі – вилучаються безпосередньо у власників майна, отримувачів доходу.

Податкова система – сукупність чинних у країні податків, форм, принципів та методів їхньої побудови, а також інститутів та

організацій, що забезпечують вилучення їх, здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства.

Податкова ставка (норма оподаткування) – законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

Податок на додану вартість (податок непрямий) – є частиною новоствореної вартості, яка сплачується до Державного бюджету на кожному етапі виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг.

Соціальні фонди держави – фонди спільного задоволення потреб (освіта, охорона здоров'я тощо) і фонди для непрацевдатних.

Субвенції – державна грошова допомога місцевим органам влади або окремим галузевим господарським органам для розвитку.

Субсидія (лат. — допомога, підтримка) – допомога в грошовій чи натуральній формі, що надається державою фізичним чи юридичним особам за рахунок коштів Державного або місцевих бюджетів.

Фінанси держави – система грошових фондів, які має держава і які спрямовуються на фінансове забезпечення її функцій: управління, оборону, соціальні гарантії, охорону навколишнього середовища тощо.

Фіскальна політика – політика державного регулювання економікою за допомогою податків і державних видатків, спрямованої на забезпечення економічного зростання, стримування циклічних коливань, забезпечення соціальної стабільності.

Чисті податки – податкові надходження уряду за вирахуванням державних трансфертних платежів.

Теми рефератів

1. Методи державного регулювання та їх реалізація у ринковій економіці.
2. Сучасні форми зрощування сили монополії і сили держави.
3. Економічна роль держави в системі трансформаційної економіки.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення категорії «господарський механізм» і розкрийте об'єктивну необхідність його виникнення. Назвіть

функції, принципи функціонування.

2. Розкрийте сутність державного регулювання економікою.

3. Назвіть види, моделі та інструменти державного регулювання економіки.

4. Дайте визначення державного бюджету і розкрийте його функції.

5. Розкрийте у загальному вигляді структуру надходжень та видатків державного бюджету.

6. Чим відрізняються поняття «асигнування», «субсидії», «субвенції», «дотації»?

7. Що таке бюджетний дефіцит та профіцит, коли вони виникають і які наслідки для економіки можуть мати?

8. Який зв'язок між бюджетним дефіцитом і державним боргом? За рахунок яких коштів здійснюються виплати за державним боргом. Що розуміють під обслуговуванням державного боргу?

9. Дайте визначення податкової системи і розкрийте її функції.

10. Назвіть суб'єкти, об'єкти, принципи та види податків.

11. Дайте визначення фіскальної політики, назвіть її види та цілі.

12. Що розуміють під монетарною політикою і з якою метою її використовують?

13. Види та інструменти монетарної політики; позитивні та негативні наслідки використання монетарної політики.

Контрольні питання

1. Якими процесами в економіці викликана необхідність державного втручання у господарське життя суспільства?

2. Чим обумовлені зміни домінуючої парадигми ДРЕ упродовж ХХ століття і до сьогоднішнього дня?

3. Чому заходи державної економічної політики крім позитивних результатів, як правило, мають ще й негативні побічні наслідки?

4. Чи може держава використовувати однакові інструменти на всіх фазах економічного циклу? Якщо так, то назвіть приклади?

5. Збалансованість державного бюджету є важливим показником економічної політики, але чи можливо і варто досягати збалансованості бюджету за будь-якої економічної ситуації у країні?

МОДУЛЬ 5. ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Тема 15. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік

План:

1. Основні закономірності розвитку економічної системи наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.
2. Основні тенденції розвитку економічної системи на зламі двох тисячоліть.
3. Сутність та особливості розвитку перехідної економіки.

Термінологічний словник ключових понять

Адміністративно-командна система – це економічна система, в якій основні економічні рішення приймаються державою, що бере на себе функції організатора економічної діяльності суспільства. Адміністративно-командна економічна система заснована на пануванні державної власності, одержавленні народного господарства, відсутності конкуренції, директивному плануванні, неринкових господарських зв'язках, зрівняльному характері розподілу, ігноруванні законів товарно-грошового обігу.

Економічна система соціалізму (за Марксовою концепцією) — це загальнонародна власність на речові фактори виробництва, що поєднує в одній особі працівника і власника засобів виробництва, утверджує трудовий і колективний характер асоціації виробників і визначає соціальну рівність між людьми як найсуттєвіший момент соціальної справедливості.

Економічна система чистого капіталізму – це така економічна система, яка характеризується приватною власністю на ресурси і використанням системи ринків для координації економічної діяльності та управління нею. Кожна економічна одиниця намагається максимізувати свій дохід на основі індивідуального прийняття рішень.

Змішана економічна система – це така економічна система, в якій регулювання економічних процесів здійснюється як ринком, так і державою, без переважання одного з них. Для неї характерним є різноманітність форм власності та господарювання, якісні зрушення у

відносинах приватної власності, конкурентний механізм, значна економічна роль держави, прогнозування соціально-економічних процесів.

Капіталізм вільної конкуренції – економічний лад, побудований на приватній власності на речові ресурси виробництва, використання найманої праці, системи конкурентних ринків і монополії на ринку праці та мотивуючого стимулу прибутку.

Монополістичний капіталізм – економічний лад із системою великих підприємств, що вступили один з одним у різного роду союзи чи угоди, і як монополії займають панівне становище в економіці та ринках недосконалої конкуренції; стадія у розвитку капіталізму.

Перехідна економіка – стан економіки, за якого вона переходить від попереднього до нового стану за рахунок здійснення кардинальних реформ економічної системи.

Природно-еволюційний тип перехідної економіки – категорія, яка відображає природну ходу еволюції економічних систем під впливом природно-кліматичних, виробничо-економічних та соціокультурних факторів.

Реформаторсько-еволюційний тип перехідної економіки – категорія, яка відображає трансформацію економічної системи за умови певного свідомого регулювання перехідних процесів з боку суспільства.

Ринкова економіка – економічна система, заснована на принципах вільного підприємництва, у якій роль основного регулятора економічних відносин відіграє ринок.

Соціальна орієнтація економіки – політика держави в ринковій економіці, спрямована на створення нормальних умов для відтворення людини, незалежно від участі у виробництві і рівня доходу.

Фінансово-монополістичний капітал — банківський монополістичний капітал, що зрісся з монополістичним капіталом нефінансованих галузей економіки.

Теми рефератів

1. Основні шляхи формування змішаної економіки в процесі економічної реформи в Україні.
2. Суть та основні напрямки соціальної орієнтації змішаної ринкової економіки.

3. Економічна роль держави в системі змішаної економіки.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Дайте характеристику економічної системи чистого капіталізму.
2. На якому етапі розвитку капіталізму виникає змішана економіка;
3. Чим зумовлені національні особливості змішаної економіки?
4. Розкрийте діалектику взаємодії і співвідношення стихійного саморегулювання і свідомого регулювання. Назвіть основні ознаки свідомого і стихійного регулювання.
5. Яка роль держави у змішаній економіці? Чи існує тенденція до неухильного піднесення ролі держави у змішаній економіці і поступового згортання ролі ринку, його регуляторів?
6. Поясніть, чому саме державна власність є соціально-економічною основою соціалістичної системи.
7. Назвіть риси планомірної організації командно-адміністративної економіки. Сформулюйте її недоліки.
8. Поясніть, у чому полягає своєрідність перехідної економіки.
9. Визначте, які чинники впливають на формування змісту перехідної економіки?

Контрольні питання

1. Поясніть місце ринку в центральній керуваній економіці. Дайте відповідь на питання: яким був би економічний лад у колишньому СРСР, якби в економіці функціонувала ринкова конкуренція, вільне ціноутворення?
2. Чи діють на зламі ХХ-ХХІ ст. об'єктивні умови для існування соціалізму та соціалістичної економіки?
3. Охарактеризуйте інституційні та економічні умови переходу до соціально орієнтованої змішаної економіки постсоціалістичних країн.
4. Назвіть основні шляхи формування ринкових відносин і ринкової інфраструктури в Україні.

Теми 16 . Сутність і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин

План:

1. Світове господарство: сутність і структура.
2. Міжнародний розподіл праці і його тенденції.
3. Сутність і форми міжнародних економічних відносин.
4. Місце України в світовому господарстві.

Термінологічний словник ключових понять

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни.

Валютний паритет – співвідношення між валютами різних країн.

Валютний ринок – система соціально-економічних та організаційних відносин купівлі-продажу різних іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах.

Вивіз капіталу – експорт капіталу в інші країни як приватними корпораціями, так і державою у вигляді надання міжнародних кредитів (вивіз позичкового капіталу) або шляхом будівництва за кордоном власних підприємств, а також придбання акцій уже діючих підприємств (вивіз підприємницького капіталу).

Вільна торгівля – зовнішньоторговельна політика, що не обмежується жодними протекціоністськими бар'єрами.

Економічна інтеграція – широке міждержавне об'єднання, яке діє відповідно до спеціальних угод і має певну організаційну структуру (включаючи спільні керівні та інші установи).

Експорт підприємницького капіталу – вкладання (інвестування) в промислові, сільськогосподарські, транспортні та інші підприємства за кордоном шляхом нового будівництва або купівлі існуючих підприємств, придбання частини їх акцій.

Експорт товарів – вивіз товарів для продажу за кордон.

Збереження миру – це ліквідація озброєнь, демілітаризація економік усіх країн планети, повна ліквідація воєнних блоків та воєнних конфліктів як між країнами, так і в окремих країнах.

Імпорт товарів – завезення товарів із-за кордону для продажу на національному ринку

Інтернаціоналізація виробництва – економічна форми розвитку міжнародного поділу праці та міжнародного усупільнення виробництва. Вона передбачає розвиток таких організаційно-

економічних форм, які пов'язують виробництво одних країн зі споживанням його результатів в інших.

Інтернаціоналізація господарського життя – процес посилення взаємозв'язку і взаємозалежності між суб'єктами міжнародних економічних відносин та національними господарствами, або економіками різних країн.

Конвертованість валюти – здатність резидентів і нерезидентів вільно, без усіляких обмежень, обмінювати національну валюту на іноземну і використовувати іноземну валюту в угодах з реальними і фінансовими активами.

Міжнародна валютна система – форма організації валютних відносин у межах світового господарства.

Міжнародна економічна інтеграція – об'єктивний, усвідомлюваний та направлений процес зближення, взаємоприспосовування та зрощення національних господарських систем, який має потенціал саморегулювання та розвитку, в основі якого лежить економічний інтерес самостійних господарських суб'єктів та міжнародний поділ праці

Міжнародна кооперація – процес формування стійких виробничих зв'язків між підприємствами різних країн, у результаті якого здійснюється спільна діяльність по створенню елементів готової продукції.

Міжнародна міграція робочої сили – форма міжнародних економічних відносин, що являє собою переміщення працездатного населення за межі країн його походження, яке викликане причинами економічного характеру.

Міжнародна спеціалізація виробництва – форма міжнародного поділу праці, за якої відбувається концентрація певного виробництва в окремих країнах і регулярне забезпечення нею світовий ринок.

Міжнародна торгівля – форма міжнародних економічних відносин, яка передбачає переміщення товарів і послуг за межі, що позначені державними кордонами.

Міжнародне науково-технічне співробітництво – форма міжнародних економічних відносин, що являє собою систему економічних зв'язків у сфері науки, техніки, виробництва.

Міжнародний поділ праці – вищий ступінь розвитку суспільного територіального поділу праці між країнами, що спирається на стійку економічно вигідну спеціалізацію окремих держав і веде до взаємного обміну результатами господарської діяльності

Міжнародний рух капіталу (міжнародна міграція капіталу) – переміщення капіталів між країнами в пошуках вигіднішої сфери їх використання.

Міжнародні валютні відносини – форма міжнародних економічних відносин, пов'язаних з функціонуванням грошей як світових.

Міжнародні економічні відносини – система економічних зв'язків з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання, що вийшли за межі національних господарств.

Міжнародні фінансово-кредитні відносини – відносини, що виникають між суб'єктами світового господарства з приводу міжнародної міграції капіталів, тобто з приводу переміщень з одних країн в інші вартостей у товарній і/або грошовій формі з метою отримання їх власниками прибутків.

Національна валютна система – форма організації валютних відносин країни, що визначається її валютним законодавством.

Нетарифне обмеження – регулювання зовнішньої торгівлі за допомогою кількісних (квотування, ліцензування, «добровільне обмеження»), прихованих (державні закупівлі, технічні бар'єри) або фінансових (субсидії, кредитування, демпінг) інструментів.

Платіжний баланс – співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, і сумою платежів за кордон протягом певного періоду (рік, квартал, місяць).

Позичковий капітал – експортується у вигляді грошових кредитів уряду або підприємствам інших країн, вкладення грошей на банківські рахунки за кордон.

Портфельні інвестиції – капіталовкладення в підприємства інших країн, які приносять інвесторові відповідний дохід, але не дають права контролю над підприємствами.

Протекціонізм – політика обмеження імпорту, що проводиться з метою захисту національної економіки, стимулює розвиток вітчизняного виробництва.

Прямі інвестиції – капіталовкладення в підприємства інших країн, які забезпечують інвесторові безпосередній контроль над ними і відповідний дохід.

Тарифне обмеження – інструмент регулювання зовнішньої торгівлі за допомогою мит і тарифних квот.

Торгівельний баланс – різниця між вартістю експорту та імпорту країни; чистий експорт.

Транснаціоналізація – формування внутрішньо корпоративних міжнародних ринків, що охоплюють переважну частину світових потоків товарів, послуг, капіталу і робочої сили.

Транснаціональна корпорація – група підприємств, що функціонують у різних країнах, але контролюються штаб-квартирою, яка розташована в одній конкретній країні.

Теми рефератів

1. Світове господарство як зростаюча суперечлива цілісність.
2. Особливості дії економічних законів у світовому господарстві
3. Україна в системі міжнародної торгівлі.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення світового господарства. Назвіть етапи його формування та головні складові.
2. Поясніть, у чому полягають зрушення у структурі світового господарства за останні п'ятдесят років?
3. Назвіть чинники міжнародного поділу праці і яким чином це впливає на міжнародну спеціалізацію?
4. У чому суть міжнародної економічної інтеграції і які її характерні ознаки та види?
5. Розкрийте рівні, механізми та методи міжнародної конкуренції. Назвіть центри міжнародного суперництва, що склалися сьогодні?
6. Дайте визначення міжнародних економічних відносин та їх складових.
7. Охарактеризуйте динаміку та географічний розподіл світового ринку.
8. Поясніть зміст і значення протекціонізму і політики вільної торгівлі за сучасних умов. Чи можливо захистити національні ринки при приєднанні країни до СОТ?
9. Назвіть причини та основні форми сучасної міграції капіталів.
10. Охарактеризуйте основні причини та напрямки міжнародної міграції робочої сили у сучасних умовах.

Контрольні питання

1. Проаналізуйте еволюцію західноєвропейської інтеграції та оцініть досягнуті результати. Які основні проблеми стоять перед ЄС на сучасному етапі?

2. Опишіть історію становлення міжнародної валютної системи і визначте головні засади її сучасного функціонування.

Теми 17 . Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток України

План:

1. Причини виникнення і сутність глобальних проблем.
2. Соціально-економічна сутність глобальних проблем.
3. Роззброєння – передумова розв’язання глобальних проблем.
4. Основні шляхи розв’язання інших глобальних проблем.

Термінологічний словник ключових понять

Глобальні проблеми – всезагальні проблеми, що відзначаються загальнопланетарним за своїми масштабами і значенням характером, пов’язані з життєвими інтересами народів усіх країн, становлять загрозу життю для всього людства і можуть бути вирішені спільними діями всіх країн світу.

Нове політичне мислення – усвідомлення усіма народами планети важливості вирішення глобальних проблем, включаючи розробку системи ефективних міжнародних процедур і механізмів, здатних забезпечити збереження і розвиток людської цивілізації в цілому.

Світова ціна – інтернаціональна вартість товару, яка визначається головними продавцями і покупцями певного виду продукції та формується в процесі здійснення великих і результативних операцій з товаром у вільно конвертованій валюті на світовому ринку.

Світове господарство – сукупність національних господарств, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов’язані між собою системою міжнародних економічних відносин.

Світовий ринок позичкових капіталів – механізм акумуляції та перерозподілу світових фінансових ресурсів, котрий діє під впливом

попиту на позичковий капітал та його пропозиції з боку позичальників і кредиторів з різних країн.

Світовий товарний ринок – система обміну товарами і послугами між країнами. Він виступає у вигляді світового експорту та світового імпорту.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте характер виникнення глобальних проблем. Яке значення терміну «глобалістика»?
2. Дайте визначення глобальним проблемам людства.
3. Наведіть класифікацію глобальних проблем. Які з даних проблем є пріоритетними?

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте особливості прояву глобальної ресурсно-енергетичної проблеми в Україні.

2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАПИСАННЯ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ РЕФЕРАТІВ

Відповідно до навчального плану підготовки фахівців зі спеціальностей економічного напрямку здобувачі пишуть реферати з політичної економії. Ця форма самостійного вивчення навчальної дисципліни передбачає дослідження основних питань програмного матеріалу.

Тематика рефератів віддзеркалює проблеми, що вивчаються в курсі «Політична економія». Тому написання рефератів сприяє формуванню глибоких і міцних знань у здобувачів.

Необхідно пам'ятати, що реферат – це стисле викладення основних актуальних тем книг, статей з конкретної проблеми. Завдання здобувачів вищої освіти полягає у вивченні та висвітленні поглядів, ідей різних авторів, у визначенні спільного, що поєднує позиції цих авторів. При цьому викладення повинно включати й власну позицію студента, його коментар до тієї або іншої проблеми.

Реферати, підготовлені здобувачами вищої освіти, заслуховуються й обговорюються на семінарських заняттях. Оцінка за реферат виставляється на семінарському занятті та враховується викладачем при проведенні підсумкового контролю.

Усі реферати повинні відповідати єдиним вимогам:

1. Реферат має бути написаним від руки, чітким, розбірливим почерком, пастою одного кольору (чорного, синього, фіолетового) або виконаний у вигляді машинописного тексту чи комп'ютерного набору на одній сторінці аркуша формату А4 (210x297 мм)

2. Конкретний зміст реферату, його структура визначається студентом разом із викладачем.

Як правило, реферат має таку структуру:

– *ВСТУП*, де обґрунтовується вибір теми реферату, її актуальність, формулюється основна мета і завдання дослідження.

– *ОСНОВНА ЧАСТИНА*, яка складається з двох або трьох розділів. У першому розділі належить викласти загальні теоретичні та методичні питання. У наступних розділах розкривається конкретний матеріал, який має практичне значення. З метою більш логічного викладення матеріалу кожен розділ закінчується невеликими висновками.

– *ВИСНОВКИ* – заключна, узагальнююча частина реферату, де стисло підбиваються підсумки дослідження, міститься особиста позиція автора реферату.

– Текстова частина реферату завершується *СПИСКОМ ЛІТЕРАТУРИ*, де найменування використаних монографій, посібників та статей розташовані в алфавітному порядку (за першою літерою прізвища автора).

– у *ДОДАТКАХ*, які подаються наприкінці реферату, наводяться таблиці, ілюстрації та інші допоміжні матеріали.

3. Реферат починається з титульної сторінки. Записи на ній розташовані таким чином: вступ, кожний розділ і заключна частина, які знаходяться у вказаній послідовності, починаються з нової сторінки. Заголовки розділів реферативного дослідження слід розміщувати посередині рядка і писати великими літерами без крапки наприкінці і не підкреслюючи. Перенос слів у заголовку не допускається. Відстань між заголовком та наступним рядком повинна дорівнювати пропущеному рядку.

4. Текст розміщується на сторінці, обмеженій полями: ліве – 30 мм, праве – 10 мм, верхнє та нижнє – 20 мм. Сторінки нумерують у правому верхньому кутку арабськими цифрами без крапки наприкінці, додержуючись наскрізної нумерації. Першою сторінкою є титульна сторінка, на ній номер сторінки не проставляють.

5. До цитати треба давати посилання мовою оригіналу, при цьому в нижній частині сторінки необхідно вказувати всі реквізити видання, а також номер сторінки.

Наприклад. Дж.М. Кейнс зазначає: «Непередбачене збільшення інвестицій в тій чи іншій сфері може, звісно, призвести до виникнення незвичайних пропорцій у формуванні сукупних заощаджень та інвестицій».

Також можна посилатися на порядковий номер видання у списку літератури. Після цитати робиться в дужках позначка [4, 38]. Це означає, що дане видання міститься у списку літератури за порядковим номером – 4. Друга цифра – 38 – означає номер сторінки, звідки взято цитату.

Оцінка реферату враховує ступінь розкриття теми, обсяг залученої літератури, змістовність викладення фактів, рівень самостійності міркувань. Важливо, щоб реферат був написаний відповідно до теми, а його структурні підрозділи повністю розкривали проблему дослідження. Також враховується логічність,

послідовність викладення, пропорційність структурних підрозділів (вступ, основна частина, висновки), орфографія та пунктуація, грамотне оформлення (цитати, посилання).

Шкала оцінювання за написання реферату: національна та ECTS

Сума балів	Оцінка ECTS	Оцінка реферату за національною шкалою
5	A	відмінно
4	BC	добре
3	DE	задовільно
1 – 2	FX	незадовільно

3. ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет, метод та функції політичної економії.
2. Система виробничих відносин. Поняття способу виробництва.
3. Процес виробництва продукту. Закон зростання потреб суспільства.
4. Суспільний продукт і його форми. Необхідний і додатковий продукт.
5. Ефективність суспільного виробництва, її показники.
6. Товар і його властивості. Споживча вартість, мінова вартість та вартість товару.
7. Суть грошей, їх види та функції.
8. Закон вартості та його роль у товарному виробництві.
9. Перетворення грошей на капітал та робочої сили на товар. Загальна формула капіталу та її суперечності .
10. Процес виробництва як єдність створення споживчої вартості та вартості.
11. Норма та маса додаткової вартості. Технічна, вартісна та органічна будова капіталу.
12. Заробітна плата. Форми та системи заробітної плати.
13. Підприємництво – основна ланка товарного виробництва. Розвиток підприємництва в Україні.

14. Кругообіг капіталу. Чинники прискорення обороту капіталу і їх вплив на ефективність виробництва та накопичення.
15. Оборот капіталу. Чинники прискорення обороту капіталу і їх вплив на ефективність виробництва та накопичення.
16. Витрати виробництва. Собівртість, її структура і шляхи зниження.
17. Прибуток, його суть і структура.
18. Торговельний капітал і торговельний прибуток.
19. Суть кредиту та його форми. Кредитна система та механізм її дії.
20. Акціонерний капітал і акціонерні товариства.
21. Земельна рента та її види.
22. Ринок, його суть і структура.
23. Ринок як регулятор розвитку суспільного виробництва.
24. Монополія, її суть і види.
25. Реалізація суспільного продукту при простому і розширеному відтворенні.
26. Фонд накопичення і його структура.
27. Відтворення робочої сили. Доходи населення.
28. Циклічність як загальна закономірність ринкової економіки.
29. Економічні кризи і необхідність структурних зрушень у суспільному виробництві.
30. Сутність та основні шляхи державного регулювання суспільного відтворення.
31. Фінансова система та її роль у регулюванні суспільного відтворення.
32. Державний бюджет – важлива ланка фінансової системи.
33. Капіталізм вільного підприємництва: суть і головні риси.
34. Монополістичний капіталізм як закономірний етап економічного розвитку суспільства.
35. Суть державно-монополістичного капіталізму та новітні форми його прояву.
36. Державно – монополістична система соціалізму.
37. Змішана економіка, її суть і структура.
38. Форми власності в системі змішаної економіки.
39. Формування економічних передумов переходу до соціально-орієнтованого ринкового господарства.
40. Соціально-економічна політика держави в період формування змішаної економіки.

41. Об'єктивні основи та суть світового господарства.
42. Міжнародні економічні відносини: суть, генезис.
43. Виробничі зв'язки – важливий елемент міжнародних економічних відносин.
44. Міжнародна торгівля: форми і структура.
45. Міжнародний ринок як концентрований вираз світогосподарських зв'язків.
46. Світогосподарські зв'язки. Сутність і форми.
47. Основні глобальні проблеми сучасності та шляхи їх розв'язання.
48. Основні показники соціально-економічного розвитку України минулого року.
49. Показники бюджету України на нинішній рік.
50. Концептуальні основи розвитку економіки України на початку третього тисячоліття.

Обов'язковим практичним завданням на екзамені для здобувачів вищої освіти є виконання тестів, які складаються з 14 питань.

4. ПОТОЧНИЙ І ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Об'єктом оцінювання знань здобувачів вищої освіти є програмний матеріал дисципліни різного характеру і рівня складності, засвоєння якого перевіряється під час поточного і підсумкового контролю.

Поточний контроль знань здобувачів вищої освіти здійснюється шляхом опитування на семінарських заняттях, написання тематичних контрольних робіт протягом семестру, проведення двох модульних контролів; підсумковий контроль знань студентів проводиться шляхом складання екзамену.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, вироблених навичок проведення розрахункових робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Завданням екзамену є перевірка розуміння здобувачів вищої освіти програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Підсумкове (завершальне) оцінювання знань здобувачів вищої освіти з дисципліни «Політична економія» здійснюється за 100-

бальною шкалою з урахуванням результатів поточного і підсумкового контролю.

**Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти, та
шкала оцінювання - екзамен**

Сума балів за всі види освітньої діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
82-89	B	4 (добре)
75-81	C	4 (добре)
64-74	D	3 (задовільно)
60-63	E	3 (задовільно)
35-59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання 2 (незадовільно)
0-34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни 2 (незадовільно)

Рейтингова оцінка знань з дисципліни та схема поточного та підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти

№ моду-ля	Форма контролю	Кіль-кість захо-дів	Оцінка		Сума	
			min	max	min	max
I	Аудиторна робота в т.ч.	5	3	5	15	25
	- усне опитування					
	- контрольна робота	3	4	5	12	20
	2. Індивідуальна робота в т.ч.					
	- конспект					
	- тестування	1	3	5	3	5
Разом по I модулю					30	50
II	Аудиторна робота в т.ч.	5	3	5	15	25
	- усне опитування					
	- контрольна робота	3	4	5	12	20
	2. Індивідуальна робота в т.ч.					
	- конспект	1	1	2	1	2
	- тестування	1	2	3	2	3
Разом по II модулю					30	50
Разом за 1 семестр (залік)					60	100
III	1. Аудиторна робота в т.ч.					
	- усне опитування	1	2	6	2	6
	- контрольна робота	1	1	2	2	2
	2. Індивідуальна робота в т.ч.					
	- конспект	1	1	2	1	2
	- тестування	1	3	6	3	6
Разом по III модулю					8	16
IV	1. Аудиторна робота в т.ч.					
	- усне опитування	1	4	5	4	5
	- контрольна робота	1	4	5	4	5
	2. Індивідуальна робота					
	- конспект	1	1	2	1	2
	- підготовка та публікація тез на конференції	2	3	5	6	10
Разом по IV модулю					15	22
V	1. Аудиторна робота в т.ч.					
	-тестування (moodle)					
	- контрольна робота	1	3	7	3	7
	2. Індивідуальна робота					
	- індивідуальне завдання	1	3	5	3	5
	- наукова робота (наукова стаття, наукова робота на конкурс, участь в олімпіаді)	1	7	10	7	10
Разом по V модулю					13	22
Разом за 2 семестр					36	60
Екзамен					24	40

Здобувачі вищої освіти, що набрали менше 36 балів, до сесії не допускаються. До складання екзамену такі здобувачі вищої освіти можуть бути допущені тільки після того, як наберуть необхідну кількість балів.

5. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНИХ АКТІВ

- 1 Політекономія: навч. посібн. / Г.Г. Старостенко, Н.В. Мірко – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. 450 с.
- 2 Башнянин Г. І., Шевчук Є. С. Політична економія: Навчальний посібник / за ред. д.е.н., проф. Г. І. Башнянина і к.е.н., доц. Є. С. Шевчука. 4-те вид., переробл. і виправлене. Львів: Магнолія 2006, 2017. 280 с
- 3 Основи економічної теорії / за заг. Ред. П. В. Круша, В. І. Депутат, С. О. Тульчинської / Навчальний посібник. – К. : Каравелла, 2016. – 448 с.
- 4 Помінова І. І. Політична економія: навч.-метод. посібник / І. І. Помінова. Х.: MONOGRAF, 2016. 268 с.
- 5 Фінансово-економічна грамотність: підручник: [у двох частинах] – Ч. 1: Основи національної економіки, економіки регіонів та фінансової системи України / за редакцією д-ра екон. наук, проф. О.Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О.В. Димченко. Київ : Кондор, 2017. 1024с.;
- 6 Фінансово-економічна грамотність: підручник: [у двох частинах] – Ч. 2: Банківська система України, загальні поняття про облік, аудит та економічний аналіз в умовах ринкової економіки / за редакцією доктора економічних наук, професора О.Б. Жихор. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 440с.
- 7 Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка) : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 684 с.
- 8 Горлач М.І., Соколов М.О., Кримов М.І., Лисенко С.Ф. Економічна теорія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 532 с.
- 9 Касьяненко Л. М. Економічна теорія : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2019. 224 с.

- 10 Круша П.В., Депутат В.І., Тульчинської С.О. Основи економічної теорії : навч. посіб. Київ : Каравела, 2016. 448 с.
- 11 Мацелюх Н. П., Максименко І. А., Телішук М. М. Економічна теорія (політ- економія, мікроекономіка, макроекономіка). Політекономія : навч. посіб. Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. 456 с.
- 12 Семененко В.М. Економічна теорія. Політекономія : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2019. 426 с.
- 13 . Шевченко Л.С. , Гриценко О.А., Марченко О.С. Економічна теорія : навч. посіб. Харків : Право, 2016. 268 с.
- 14 Кулішов В.В. Економічний довідник підприємця : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2019. 162 с.
- 15 Мацелюх Н.П. Основи економічної науки : навч. посіб. 2-ге вид. допов. і перероб. Київ : Видавничий центр “Кафедра”, 2017. 212 с.
- 16 Довгаль О.В. Політична економія : курс лекцій. Миколаїв, 2017. 115 с.
- 17 Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.kiev.ua>
- 18 Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- 19 Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
- 20 Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org>
- 21 Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <http://www.me.gov.ua>
- 22 Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua>
- 23 Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
- 24 Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>
- 25 Офіційний сайт Ради підприємців України при КМУ . URL: <http://www.radakmu.org.ua>
- 26 Офіційний сайт Світового банку. URL: <http://www.worldbank.org>

Зразок оформлення титульної сторінки

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Назва кафедри

Назва реферату

Виконав здобувач

вищої освіти групи _____

ПІБ _____

Перевірив викладач _____

ПІБ _____

Миколаїв

2021

Навчальне видання

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

плани семінарських занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Молодший бакалавр» початкового рівня (короткий цикл) спеціальності 071 «Облік і оподаткування» денної форми навчання

Укладач: **Довгаль Олена Валеріївна**

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 2,75

Тираж __ прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.